

- v postojoch obyvateľov, ale i obetí násilia prežíva veľa mýtov (napríklad 20 % populácie si myslí, že je to výlučne iba problém rodiny samotnej a malo by sa to riešiť iba v rámci nej);
- pretrvávajú nedostatky v možnostiach pomoci obetiam domáceho násilia.

Pokiaľ ide konkrétne o násilie páchané na ženách, možno ďalej konštatovať, že:

- násilie páchané na ženách predstavuje v SR vážny verejný problém, ktorý zasahuje veľkú skupinu žien;
- rodovo podmienené násilie sa žien dotýka v rôznych obdobiach života od detstva po dospelosť;
- nijaké prostredie, v ktorom sa ženy pohybujú, nie je zbavené prejavov násilia zo strany mužov;
- násilie zažívajú ženy všetkých kategórií – bez ohľadu na vek, sociálno-ekonomický status, región či typ sídla;
- násilie páchané na ženách má pre obeť vážne dôsledky a bráni im v plnej participácii v spoločnosti;
- čím je násilie intenzívnejšie, tým viac zdravotných problémov ženám prináša a vedie aj k nespokojnosti žien s rodinným životom;
- ženy SR zažívajú viac násilia od mužov, ktorých poznajú (okrem slabších foriem sexuálneho obťažovania);
- muži sú často násilní voči ženám, ktoré poznajú (napríklad voči kolegyni, spolužiačke, susedke, inej príbuznej);
- mnohé z foriem násilného správania vykonávajú už mladí muži (spolužiaci, kamaráti);
- jednotlivé aspekty násilia a postoje k nemu sú podmienené práve rodovými stereotypmi, preto je v podmienkach Slovenska dôležitá prevencia (napríklad formou výchovy či kampaní);
- väčšina dospelých obyvateľov SR považuje násilie páchané na ženách zo strany intímneho partnera za závažný problém;
- väčšina ľudí na Slovensku, vrátane obetí, považuje za potrebné, aby v prípade násilia páchaného na žene intímny partnerom nasledoval zásah zvonku – od príbuzných, známych či inštitúcií.

Existuje teda pomerne široký spoločenský konsenzus, že násilie páchané na ženách predstavuje na Slovensku závažný problém, ktorý je potrebné riešiť. Výsledky v mnohých smeroch naznačili, že to, čo sa deje vo vnútri rodiny, sa nedá oddeliť od širších spoločenských súvislostí. Pri skúmaní domáceho násilia je dôležité sledovať, aké systémy hodnôt, štruktúry a inštitúcie v spoločnosti prevládajú. Problém násilia páchaného na ženách je na Slovensku ešte stále málo viditeľný, a preto je potrebné realizovať špecializované výskumy.

Jana Andruchová – Katarína Bartoňová – Jarmila Filadelfiová – Zuzana Magurová

3. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH A OFICIÁLNA POLITIKA ŠTÁTU

(Autorkou časti 3.1. a 3.2. je Jarmila Filadelfiová, autorkou časti 3.3. je Zuzana Magurová, autorkami časti 3.4. sú Jana Andruchová a Katarína Bartoňová)

3.1. ZAHRANIČNÉ ZÁVÄZKY SR VO VZŤAHU K LUDSKÝM PRÁVAM ŽIEN

3.1.1. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH AKO OTÁZKA LUDSKÝCH PRÁV

V predchádzajúcich kapitolách sme konštatovali, že na medzinárodnej úrovni existuje konsenzus o potrebe aktivít a programov smerujúcich k eliminácii násilia páchaného na ženách. Rovnako panuje zhoda v chápaní násilia na ženách ako porušenia základných ľudských práv žien.

Vývoj agendy ľudských práv smeruje od prijatia *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* (1948) s jej univerzálnym charakterom k čoraz väčšej konkretizácii a rozpracovanejšiemu systémom ľudských práv. Proces „od všeobecných ku konkrétnym“ ľudskoprávnym dokumentom je logickou reakciou na nemožnosť pokryť potreby skupín, u ktorých sa predpokladá špecifický prístup riešenia. Príkladom potreby diverzifikovanejšieho prístupu k ľudským právam sa stali aj ženské práva.

Vďaka ustavičnému tlaku ženských organizácií bola v roku 1993 na Všeobecnej konferencii OSN o ľudských právach vo Viedni prvýkrát deklarovaná zásada, že „ľudské práva sú aj ženské práva“ a práva žien boli vymenované za oblasť so zvláštnou prioritou. Skutočnosť, že na medzinárodnej úrovni (OSN) sa podarilo presadiť uznanie ženských práv za legitímny problém univerzálnych ľudských práv, pričom sa obe kategórie navzájom nevyklučujú, ale naopak, dopĺňajú, je veľký úspech. Používať jazyk ľudských práv znamená „urobiť obrovský kvalitatívny skok od žien v pozícii prosiacich k ženám vznášajúcim nárok na práva, ktoré im prináležia“. Tým, že ženy dosiahli možnosť využívať ľudské práva, dosiahli zároveň možnosť využívať už existujúce štruktúry, na ktorých sa už zhodli vlády všetkých zúčastnených krajín, vrátane Slovenska. Konsenzom prijatým na úrovni tejto diskusie je aj tzv. konsenzus de jure, ktorý odráža medzinárodnú normatívnu univerzálnosť ľudských práv. Tento teoretický konsenzus spočíva v zaviazaní sa štátov zaručiť ochranu práv prijatých v medzinárodných dokumentoch a paktoch. Hoci tento záväzok nemá dostatočnú právnu silu pre národné štáty, jeho význam spočíva predovšetkým v tom, že štáty, ktoré sa zaviazali k dodržiavaniu týchto práv, sa nemôžu sťažovať, ak ich budú vlastní občania, iný štát alebo medzinárodné organizácie brať na zodpovednosť za ich nedodržiavanie (*Glosár...*, 2003).

3.1.2. ROVINA OSN

V medzinárodných dokumentoch sa ľudské práva uvádzajú v dvoch rovinách: všeobecnej a špeciálnej. Vo všeobecnej rovine sa tak deje buď prostredníctvom univerzálnych ustanovení („každý má právo...“, „všetci ľudia bez rozdielu rasy, pohlavia...“), alebo konkrétnymi ustanoveniami všeobecnej povahy („rovnaké práva mužov a žien na...“). Na úrovni OSN patrí k všeobecným dokumentom relevantným pre ľudské práva *Medzinárodná listina ľudských práv*, ktorú tvorí *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*.

Prehľad najvýznamnejších všeobecných dokumentov OSN zameraných na ľudské práva

Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948)

- Článok 1: „Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti a právach.“
- Článok 2: „Každý je nositeľom všetkých práv a slobôd, ktoré zakotvuje táto deklarácia, bez ohľadu na odlišnosti akéhokoľvek druhu, ako sú rasa, farba pleti, pohlavie...“
- Článok 3: „Každý má právo zúčastniť sa na spravovaní svojej krajiny.“

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1966, platnosť v SR od roku 1976, publikovaný pod č. 120/1976 Zb.)

- Článok 2 obsahuje zákaz diskriminácie – aj z dôvodu pohlavia.
- Článok 3: „Štáty, zmluvné strany dohovoru, sa zaväzujú zabezpečiť rovnaké práva mužov a žien na používanie všetkých občianskych a politických práv ustanovených v tomto dohovore.“

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966, platnosť v SR od roku 1976)

- Články 2, 3, 7, 10 obsahujú zákaz diskriminácie – aj z dôvodu pohlavia.

Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach (1966, platnosť v SR od roku 1991, publikovaný pod č. 169/1991 Zb.)

II. *Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach* (1966, platnosť v SR od roku 1999, publikovaný pod č. 327/1999 Z. z.)

Ludské práva sú upravené aj v špeciálnej rovine (práva žien, detí, národnostných a iných menších). Tieto špecifické dokumenty vznikli v oblastiach, kde sa v uplatňovaní všeobecných ľudských práv objavili nedostatky, a ich cieľom je ich odstrániť. Zaväzujú jednotlivé národné štáty, aby postupovali týmto smerom.

Prehľad najvýznamnejších špecifických dokumentov OSN zameraných na práva žien

- *Dohovor o potlačovaní obchodu s ľuďmi a zneužívania iných na prostitúciu* (1949, platnosť v SR od roku 1958)
- *Dohovor o politických právach žien* (1952)
- *Dohovor proti diskriminácii v zamestnaní a činnosti* (1958)
- *Dohovor proti diskriminácii vo vzdelávaní* (1960)
- *Dohovor o súhlase k manželstvu, minimálnemu veku k manželstvu a registrácii manželstva* (1962)
- *Deklarácia o odstránení diskriminácie žien* (1967)
- *Deklarácia o ochrane žien a detí v núdzi a pri ozbrojených konfliktoch* (1974)
- *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (1979, platnosť v SR od roku 1987, publikovaný v Zb. z. č. 62/1987 Zb.)
- *Deklarácia o odstránení násillia voči ženám* (1993)
- *Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu vrátane súvisiacich protokolov* (2000) – jeden protokol je zameraný na obchodovanie s ľuďmi, najmä so ženami a deťmi.

3.1.2.1. Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW, 1979)

Najvýznamnejším špecifickým dokumentom OSN vzťahujúcim sa k ľudským právam žien je Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, schválený v New Yorku 18. decembra 1979. Československá socialistická republika (ČSSR) ho podpísala v Kodani 17. júla 1980, súhlas s ním vyslovilo Federálne zhromaždenie ČSSR a prezident ČSSR ho ratifikoval s výhradou k článku 29, odsek 1 (týka sa spôsobu riešenia sporov ohľadne výkladu alebo vykonania CEDAW). Ratifikačná listina bola uložená u generálneho tajomníka OSN do depozitára CEDAW 16. februára 1982. Platnosť nadobudol 3. septembra 1981 na základe článku 27, odsek 1. Pre ČSSR nadobudol platnosť 18. marca 1982 v súlade s článkom 27, odsek 2 (v Zbierke zákonov bol publikovaný pod číslom 62/1987 Zb.), pre Slovenskú republiku (po rozdelení spoločného štátu) nadobudol platnosť 27. júna 1993 (Glosár..., 2003).

CEDAW obsahuje šesť častí (I – VI) a 30 článkov, z toho 16 akčných. Vo svojej podstate vlastne predstavuje *listinu ľudských práv žien*. Článok 1 definuje pojem diskriminácia žien. V časti I, články 2 – 6, zmluvné štáty súhlasia s uskutočňovaním politiky na odstránenie diskriminácie žien a s prijímaním všetkých príslušných opatrení na zabezpečenie plného rozvoja a posilnenia postavenia žien s cieľom zaručiť ženám uplatňovanie a využívanie ľudských práv na základe rovnoprávnosti s mužmi. Opatrenia môžu mať podobu legislatívnych, administratívnych alebo iných opatrení, ktoré zahŕňujú aj dočasné osobitné opatrenia na úpravu postavenia žien v istých oblastiach, napríklad politické a rozhodovacie funkcie, modifikácia spoločenských a kultúrnych vzorov správania, potlačanie obchodovania so ženami a vykorisťovania žien prostredníctvom prostitúcie.

V časti II, článok 7 – 8, sa zmluvné štáty zaväzujú ochraňovať politické práva žien (pasívne a aktívne volebné právo) a odstrániť diskrimináciu žien v politickom a verejnom živote a pri zastupovaní svojich vlád na medzinárodnej úrovni a v medzinárodných organizáciách. Článok 9 sa venuje právu na štátnu príslušnosť. V časti III, článok 10 – 14, sa štáty zaväzujú prijať opatrenia na odstránenie diskriminácie žien v oblasti vzdelávania, zamestnania,

zdravia, hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života, osobitne aj vo vidieckych oblastiach. Časť IV, článok 15 – 16, obsahuje záväzky týkajúce sa zabezpečenia rovnoprávnosti v legislatíve, v rámci vykonateľnosti existujúcich zákonov a osobitne v oblasti manželského a rodinného práva. CEDAW zmluvným štátom umožňuje prijať výhrady k niektorým článkom. V súčasnosti je SR zmluvnou stranou bez výhrad (*Dohovor...*, 1979).

Orgánom na sledovanie a vyhodnocovanie pokroku dosahovaného zmluvnými štátmi pri plnení CEDAW je v zmysle článku 17 Výbor pre odstránenie diskriminácie žien. Jeho členmi sú 23 experti volení zmluvnými stranami CEDAW. Podľa článku 18 sú zmluvné štáty povinné predkladať Výboru správy o opatreniach, ktoré prijali na zabezpečenie účinnosti CEDAW, a to východiskovú správu do jedného roka po nadobudnutí platnosti pre príslušný štát, a potom každé štyri roky tzv. periodickú správu. Východisková správa o plnení CEDAW za SR bola Výboru predložená v roku 1996. Po priebežnom doplnení ju Výbor prerokoval v roku 1998.

Výbor k hodnoteniu vypracoval stanovisko s odporúčaniami, ktorých plnenie štát (okrem ďalších informácií) vyhodnotí v nasledujúcej správe. Medzi najvýznamnejšie výhrady Výboru voči Slovensku patrila skutočnosť, že spoločnosť kladie väčší dôraz na právnu ochranu a podporu materstva a úlohy ženy v rodine ako na ženu ako osobnosť (posilňuje sa tak tradičné chápanie ženy ako matky a sťažuje sa účasť muža ako otca v starostlivosti o deti, čoho dôsledkom je nepriama diskriminácia) a nepochopenie a nesprávna interpretácia dočasných osobitných opatrení vládou SR. Výbor preto odporučil prijať právne a iné mechanizmy na odstránenie pretrvávajúceho zvýhodňovania mužov v zamestnaní a politike (konkrétne „zavedenie kvót a v rámci stanoveného časového harmonogramu dosiahnutie 30-percentného zastúpenia žien v politike“); zaradiť do nasledujúcej správy podrobné informácie o postavení, úlohách a programoch Koordinačného výboru pre problematiku žien (KVPŽ), ako aj o realizácii týchto programov a dosiahnutých výsledkoch; vytvoriť priaznivé finančné a personálne podmienky pre činnosť KVPŽ (vrátane prehodnotenia jeho názvu) a zabezpečiť finančné krytie realizácie *Národného akčného plánu pre ženy v SR; angažovať sa v záujme odstraňovania násillia páchaného na ženách a obchodovania so ženami*; zlepšiť spoluprácu s mimovládnyimi organizáciami; aktivity v záujme zníženia rozdielov medzi odmenami žien a mužov v zamestnaní za rovnakú, resp. porovnateľnú prácu (*Vyhodnotenie...*, 1998).

Výhrady Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien k Východiskovej správe SR k CEDAW (1998):

- Vo svojom komentári Výbor OSN Slovenskej republiky vyčítal, že kladie väčší dôraz na *právnu ochranu a podporu materstva a úlohy žien v rodine ako na ženu ako osobnosť*.
- Hlavná výhrada, formulovaná až v podobe znepokojenia, súvisela s postavením žien v politike. Výbor OSN vyjadril znepokojenie nad nepochopením podstaty „pozitívnej diskriminácie“: *Špecifické opatrenia načrtnuté v CEDAW vláda SR nesprávne pochopila a následne aj nesprávne interpretovala... Prijaté právne úpravy nie sú dostatočnou zábezpečou proti pretrvávajúcemu zvýhodňovaniu mužov v zamestnaní a politike*. Výbor uznal, že mechanizmy na riešenie situácie (vytváranie kvót a iných krátkodobých opatrení) môžu byť kontroverzné, ale napriek tomu vláde SR odporučil prijať takéto nástroje, a to dokonca až v takej konkrétnej podobe ako *vytvorenie časového harmonogramu na dosiahnutie minimálne 30-percentného zastúpenia žien predovšetkým v politike a účasti v politických stranách* (ustanovenia č. 74 – 76).
- Výbor OSN tiež vo svojich odporúčaniach navrhol prehodnotiť názov KVPŽ: nemal by mať určenie pre „problematiku žien“, ale mal by sa viazať na CEDAW, teda v jazyku tohto dokumentu by mal v názve obsahovať ako hlavný pojem *rodovú rovnosť alebo rovnosť medzi ženami a mužmi*.
- Správa venuje pozornosť aj problematike násillia páchaného na ženách – odporúča Slovenskej republike, aby sa *angažovala v záujme odstraňovania násillia páchaného na ženách a obchodovania so ženami*.

Oficiálne inštitúcie v uplynulých rokoch nevenovali záverom z *Vyhodnotenia* dostatočnú pozornosť. Slovensko mešká aj so svojou prvou periodickou správou: začalo ju pripravovať až v roku 2004 a momentálne ešte nie je dokončená (prítom mala byť predložená štyri roky po iniciálnej správe, t. j. najneskôr v roku 2002).

3.1.2.2. Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1999)

Uzavretím Opčného protokolu štát – zmluvná strana – uznáva príslušnosť Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien prijímať a posudzovať oznámenia od jednotlivcov a skupín za seba alebo iného jednotlivca alebo skupinu o tom, že sa stali obeťami porušenia niektorého z práv ustanovených v CEDAW. Slovenská republika začala s procesom pristúpenia k tomuto Protokolu prakticky medzi prvými krajinami. Odbornú a organizačnú gesciu nad procesom pristúpenia SR k tomuto dôležitému medzinárodnému dokumentu v oblasti problematiky žien mal Koordinačný výbor pre problematiku žien (KVPŽ). Slovenská republika pristúpením k Protokolu zabezpečila možnosť medzinárodnej právnej ochrany ľudských práv žien v prípade vyčerpania všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov ako je to aj v prípade iných ľudskoprávných dohovorov.

Opčný protokol bol prijatý 6. októbra 1999 v New Yorku. Vláda SR vyslovila súhlas s jeho uzavretím 24. mája 2000 uznesením č. 363. Minister práce, sociálnych vecí a rodiny a predseda bývalého KVPŽ v mene SR ako 38. krajiny sveta následne počas rokovania 23. osobitného zasadnutia Valného zhromaždenia OSN 5. júna 2000 v New Yorku podpísal *Opčný protokol*. Národná rada SR vyslovila súhlas s návrhom na uzavretie *Opčného protokolu* uznesením č. 1046 z 22. septembra 2000 a prezident SR ho ratifikoval 26. októbra 2000. Dokument bol 17. novembra 2000 uložený v depozitári OSN v New Yorku. Slovensko sa tak stalo 13. krajinou sveta, ktorá ratifikovala tento pre oblasť ľudských práv žien dôležitý dokument. *Opčný protokol* nadobudol platnosť 22. decembra 2000 na základe článku 16, odsek 1 a pre SR nadobudol platnosť 17. februára 2001 na základe článku 16, odsek 2. V *Zbierke zákonov* vyšiel pod číslom 343/2001 (*Glosár...*, 2003).

Od nadobudnutia jeho platnosti je možné po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov (alebo vtedy, ak sa ich aplikácia dokázateľne bezdôvodne predlžuje a nezdá sa, že by priniesla výsledok) a pri dodržaní istých formálnych pravidiel zaslať sťažnosť na Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (na adresu Committee on the Elimination of Discrimination against Women, United Nations Secretariat, 2 United Nations Plaza, DC-2/12th Floor, New York, NY 10017, United States of America).

3.1.2.3. Deklarácia OSN o odstránení násilia voči ženám (1993)

Valné zhromaždenie OSN v decembri 1993 prijalo *Deklaráciu o odstránení násilia voči ženám*. Ide o prvý medzinárodný nástroj v oblasti ľudských práv, ktorý sa zaoberá výlučne násilím páchaným na ženách. *Deklarácia* uznáva urgentnú potrebu univerzálnej aplikácie práv žien a princípov rovnosti, bezpečnosti, integrity a dôstojnosti, garantovaných *Medzinárodnou listinou ľudských práv*. Predstavuje základný dokument, ktorý sa stal bázou pre ďalšie procesy a aktivity OSN a iných organizácií (Rada Európy, Organizácia Amerických štátov a pod.). Dokument obsahuje celú škálu opatrení, ktoré by mali signatárske štáty implementovať s cieľom eliminovať všetky formy násilia páchaného na ženách, vrátane násilia v domácnosti.

Opatrenia navrhnuté v Deklarácii OSN o odstránení násilia voči ženám (1993)

- Rozširovať trestné, občianske, pracovné a administratívne postihy v rámci domácej legislatívy... a tak sprístupniť možnosť dosiahnuť spravodlivosť
- Rozpracovať národné akčné plány, ktoré pomôžu ochrániť ženy pred akoukoľvek formou násilia
- Zaručiť, aby mali ženy a v prípade potreby aj ich deti odbornú starostlivosť
- Zahnúť do rozpočtov vlád adekvátne zdroje na financovanie aktivít, ktoré by prispeli k odstráneniu násilia
- Prijat opatrenia, aby úradníci a verejní činitelia dostali zodpovedajúci tréning, ktorý by ich robil citlivejšími na problematiku žien
- Prijat opatrenia najmä v oblasti vzdelávania, ktoré by pomohli zmierniť sociálne a kultúrne vzorce správania mužov a žien a odstrániť praktiky založené na stereotypných rolách
- Podporovať výskum, zhromažďovať dáta a tvoriť štatistiky v súvislosti s násilím
- Do predkladaných správ zahŕňať informácie týkajúce sa násilia páchaného na ženách a opatrenia prijaté s cieľom plniť túto Deklaráciu
- Uznať dôležitosť ženského hnutia a mimovládnych organizácií pri uvedomovaní si problému násilia a pri jeho zmiernení.

Následne v roku 1994 Výbor OSN pre ľudské práva zriadil Inštitút zvláštnej spravodajkyne pre násilie páchané na ženách a poveril ho analýzou a dokumentovaním tohto fenoménu.

3.1.2.4. Konferencie OSN k ľudským právam žien (1995 – 2005)

Významnú úlohu pri presadzovaní ľudských práv žien zohrávajú tiež medzinárodné konferencie OSN a záverečné dokumenty prijaté na týchto konferenciách. Majú postavenie politických akčných dokumentov, ktoré bližšie definujú ciele a odporúčajú konkrétne opatrenia, aby sa ľudské práva žien dosiahli aj v rovine *de facto* (nie len *de jure*).

Prehľad medzinárodných konferencií OSN o ženách

IV. Konferencia o ženách (Peking, 1995)

- Pekinská deklarácia
- Pekinská akčná platforma na roky 1995 – 2000

V. Konferencia o ženách (New York, 2000)

- Politická deklarácia
- Ďalšie postupy a iniciatívy na implementáciu Pekinskej deklarácie a Akčnej platformy (do 2005)

VI. Konferencia o ženách (New York, 2005)

V súčasnosti prebiehajú na pôde EÚ prípravné stretnutia na konferenciu *Peking + 10*, ktorá sa má konať koncom marca 2005. Inštitúcie zodpovedné za problematiku rovnosti žien a mužov na Slovensku nemali na týchto prípravných stretnutiach relevantné zastúpenie (SR patrila k tým málo členským krajinám EÚ, ktoré takéto zastúpenie nemali). Záverečné stanovisko EÚ k odkazu Pekingu bolo prerokované a schválené na ministerskej konferencii, ktorá sa konala v Luxembursku vo februári 2005. Napriek tomu, že išlo o konferenciu európskych ministrov, Slovensko bolo zastúpené iba na úrovni generálneho riaditeľa.

Pekinská akčná platforma (1995)

IV. svetová konferencia o ženách, ktorá sa konala v roku 1995 v Pekingu, zahrnula elimináciu všetkých foriem násilia páchaného na ženách medzi 12 strategických cieľov a vypracovala zoznam konkrétnych aktivít, ktoré si majú vlády i MVO osvojiť. Na V. konferencii OSN o ženách v New Yorku v roku 2000 sa tieto ciele opätovne potvrdili.

Zoznam aktivít podľa Pekinskej akčnej platformy (1995)

a) Aktivity, ktoré musia vykonať vlády:

- Odsúdiť násilie páchané na ženách a nepripustiť uplatňovanie nijakého zvyku, tradície či náboženských záujmov, ktoré by ju mohli obmedzovať pri odstraňovaní násilia, ako je definované v Deklarácii o odstránení násilia voči ženám;
- Uzákoniť a/alebo sprísniť trestné, občianske, pracovné a administratívne sankcie legislatívy daného štátu;
- Prijat a/alebo realizovať a pravidelne revidovať a analyzovať legislatívu, aby sa zabezpečila jej účinnosť pri odstraňovaní násilia páchaného na ženách;
- Aktívne pracovať v prospech ratifikácie a/alebo zaviesť do praxe normy a prostriedky na zabezpečenie medzinárodných ľudských práv (všetky doteraz prijaté paky, dohovory a deklarácie);
- Realizovať CEDAW s ohľadom na všeobecné odporúčanie č. 19, ktoré prijal Výbor na odstránenie diskriminácie žien;
- Vytvoriť, resp. posilniť inštitucionálne mechanizmy, ktoré ženám a dievčatám umožnia, aby v bezpečnom, dôveryhodnom prostredí, bez strachu pred trestom a represáliami podali oznámenie o násilnom konaní, ktoré je na nich páchané;
- Vyčleňovať patričné prostriedky z vládneho rozpočtu a vytvárať spoločenské zdroje na aktivity súvisiace s odstraňovaním násilia páchaného na ženách, vrátane zdrojov na realizáciu plánov činností na všetkých vhodných úrovniach;
- Zriadiť dobre fungujúce útulky a zabezpečiť všestrannú starostlivosť dievčatám a ženám vystavovaným násiliu, ako aj zdravotnícke, psychologické a iné poradenské služby a v prípade potreby aj právnickú pomoc zdarma alebo za nízke poplatky, a takisto vhodnú pomoc pri hľadaní prostriedkov obživy;
- Podporovať iniciatívy ženských organizácií a mimovládnych organizácií na celom svete, ktoré upozorňujú na násilie páchané na ženách a prispievajú k jeho odstraňovaniu;
- Organizovať, podporovať a financovať celospoločenské výchovné a výchovné kampane informujúce o tom, že násilie páchané na ženách je porušovaním ich ľudských práv, a vplyvať na miestne spoločenstvá tak, aby pri riešení konfliktov využívali vhodné metódy zohľadňujúce rod.

b) Opatrenia, ktoré musia vykonať vlády, regionálne organizácie, OSN, iné medzinárodné organizácie, výskumné ústavy, ženské a mimovládne organizácie:

- Iniciovať výskum, zbierať údaje, podporovať skúmanie príčin, skúmanie účinnosti preventívnych opatrení atď.;
- Šíriť výsledky výskumu do všetkých oblastí;
- Podporovať médiá pri skúmaní vplyvu rodových stereotypov pridelených pohlaviu, vrátane dlhodobého pôsobenia komerčných reklám, ktoré prispievajú k rodovo podmienenému násiliu, a podniknúť opatrenia na odstraňovanie negatívnych obrazov s cieľom vybudovať spoločnosť bez násilia.

3.1.2.5. Najnovšie aktivity OSN zamerané na násilie páchané na ženách

Prežívajúce mýty o násilí páchanom na ženách založené na rodových predsudkoch a stereotypoch do značnej miery obmedzujú snahy o jeho odstránenie zo života spoločností. Napriek značnému úsiliu medzinárodného spoločenstva ostáva násilie páchané na ženách naďalej celosvetovým javom, voči ktorému nie je imúnna žiadna krajina, spoločnosť, ani spoločenstvo. Objavujú sa nové a nové alarmujúce fakty o násilí páchanom na ženách, ktoré vedú medzinárodné spoločenstvo k ďalším iniciatívam. K tým najdôležitejším v ostatných rokoch patrili:

Valné zhromaždenie OSN v roku 1999 vyhlásilo 25. november za Medzinárodný deň za odstránenie násilia na ženách.

Vedúci predstavitelia vlád prijali v roku 2000 *Deklaráciu tisícročia*, v ktorej sa opätovne vyslovili, že „muži a ženy majú právo žiť svoj život a vychovávať svoje deti v dôstojnosti, bez ohrozenia hladom a strachom z násilia, útlaku a nespravodlivosti.“

V roku 2000 sa Bezpečnostná rada OSN vôbec prvýkrát venovala špeciálne situácii žien v ozbrojených konfliktoch a prijala *Rezolučiu č. 1325 o ženách, mieri a bezpečnosti* (považuje sa za priekopnícky dokument vyzývajúci všetky zúčastnené strany ozbrojených konfliktov, aby ochraňovali ženy a dievčatá pred rodovo podmieneným násilím, predovšetkým pred znásilnením a sexuálnym zneužívaním).

V rovnakom roku (2000) pristúpili členské štáty OSN k schvaľovaniu *Dohovoru OSN proti medzinárodnému organizovanému zločinu*, vrátane súvisiacich protokolov, z ktorých jeden je zameraný na odstránenie obchodovania s ľuďmi, najmä so ženami a deťmi.

V roku 2001 bola na obdobie od 25. novembra (Medzinárodný deň za odstránenie násilia na ženách) do 10. decembra (Medzinárodný deň všeobecných ľudských práv) vyhlásená 16-dňová kampaň proti násilíu páchanému na ženách. Predseda VZ OSN (Han Seung-soo) pri tejto príležitosti zdôraznil, že OSN chápe násilie páchané na ženách ako rodovo podmienené násilie a uvádza, že „ženy a dievčatá na celom svete sú naďalej obeťmi nespočetných aktov násilia. Je to skutočne bezútešná realita, v ktorej je rozsah rodovo podmieneného násilia taký devastujúci, že násilíu sú ženy vystavené takmer doslova od narodenia až po hrob... v čase vojny a v konfliktoch. No situácia nie je oveľa lepšia ani v čase mieru: 25 – 75 % žien v závislosti od krajiny je doma pravidelne týraných. Každý rok sa 2 milióny dievčat vo veku od 5 do 15 rokov ocitnú na trhu komerčného sexu.“

Generálny tajomník OSN Kofi Annan vo svojom vyhlásení k 2. výročiu Medzinárodného dňa za odstránenie násilia na ženách zdôraznil, že prijaté záväzky musia byť „hlavným princípom v našom poslaní oslobodiť ženy od násilia, nech žijú kdekolvek“. Násilie páchané na ženách nepovažuje za „ženskú otázku“, ale za „problém, ktorý sa týka nás všetkých – predovšetkým mužov“. „... Muži musia urobiť niečo pre to, aby sa konfrontovali s tým, čo sa dá definovať ako mužské násilie na ženách, a aby uznali a rešpektovali rovnosť žien. Keď ide o násilie páchané na ženách, neexistujú nijaké dôvody na toleranciu, nijaké tolerovateľné ospravedlnenia.“ Tieto slová generálneho tajomníka OSN by sa mali stať výzvou aj pre SR.

3.1.3. ROVINA RADY EURÓPY

3.1.3.1. Všeobecné ľudskoprávne dokumenty

Na pôde Rady Európy (RE) boli prijaté mnohé všeobecné či špecifické ľudskoprávne dokumenty. Na ich základe sa intenzívne rozvíjajú aktivity na dosiahnutie rovnosti medzi pohlaviami a v rámci nich aj aktivity proti násilíu páchanému na ženách.

Prehľad najvýznamnejších všeobecných dokumentov RE zameraných na ľudské práva

- *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1950, v SR č. 209/1992 Zb.)
- *Dodatkové protokoly k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1952, v SR č. 209/1992 Zb.)
- *Protokol č. 11 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd mentaci kontrolný systém založený dohovorom* (1994, v SR č. 102/1999 Z. z.)
- *Európska sociálna charta* (1961, pre SR 1998, oznámením MZV č. 329/1998 Z. z.): zaručuje ženám právo na rovnakú odmenu, ochranu materstva a ekonomickú ochranu žien a detí
- *Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte* (1988, pre SR 1998, oznámením MZV č. 330/1998 Z. z.): článok 1 rozšíril úpravu práv žien o právo na rovnaké príležitosti a rovnaké zaobchádzanie vo veciach zamestnania a povolania/kariéry bez diskriminácie založenej na pohlaví
- *Revidovaná Európska sociálna charta a dodatkový protokol umožňujúci kolektívne sťažnosti* (1996, podpísaná SR 2000, zatiaľ neratifikovaná): článok 8 presnejšie definuje rozsah materskej dovolenky a zamestnávajúce žien v noci a v ťažkom priemysle.

Rada Európy má tému násilia páchaného na ženách vo svojej agende už dlhé obdobie a venuje jej vážnu pozornosť. Dôsledne vychádza zo základných ľudských práv a slobôd, ktorých porušovanie chápe ako nedostatok presadenia rodovej rovnosti. Dôsledne sa opiera o *Európsky dohovor Rady Európy o ľudských právach a základných slobodách*. Vo vzťahu k násilíu páchanému na ženách sú dôležité články 1 – 4 kapitoly I. „Dôstojnosť“: ľudská dôstojnosť (článok 1), právo na integritu osobnosti (článok 2), zákaz mučenia a neludzkeho a ponižujúceho správania (článok 3) a zákaz otroctva (článok 4). V rámci kapitoly II. „Slobody“ je to právo na azyl (článok 18) a ochrana v prípade vystaňovania a vypovedania (článok 19). V rámci kapitoly III. „Rovnosť“ je to nediskriminácia (článok 21) a rovnosť mužov a žien (článok 23).

3.1.3.2. Konferencie a deklaratívne a strategické dokumenty Rady Európy

Rada Európy začala realizovať aktivity týkajúce sa násilia *Deklaráciou o stratégii na elimináciu násilia páchaného na ženách v spoločnosti* prijatou v októbri 1993 na 3. Európskej konferencii o rovnosti medzi ženami a mužmi v Ríme. Na konferencii ministri zúčastnených krajín nielen odsúdili násilie páchané na ženách, ale od tohto obdobia sa na pôde európskych inštitúcií rozpracúva ako problematika porušovania ľudských práv žien. Rada Európy má odvtedy ako jednu z priorít svojej agendy i problematiku boja proti násilíu páchanému na ženách vo všetkých jeho formách a podobách. Na 4. Ministerskej konferencii o rovnosti medzi ženami a mužmi (Istanbul, 1997) ministri prijali *Deklaráciu o rovnosti medzi ženami a mužmi ako základnom kritériu demokracie*. V nej vyzývajú vlády, aby podporili výskum násilia s cieľom eliminácie násilia mužov voči ženám, iniciovali vzdelávanie zabezpečujúce rešpekt voči iným osobám a podporovali praktické a terapeutické iniciatívy.

Uvedené deklarácie boli impulzom pre rozvoj rôznych stratégií boja proti násilíu. Vďaka skupine odborníkov pôsobiacich pod vedením Komisie RE pre rovnosť medzi ženami a mužmi (CDEG) sa tieto stratégie rozvinuli do plánu aktivít: v roku 1997 bol vypracovaný *Akčný plán na boj proti násilíu páchanému na ženách*. Hoci nejde o legislatívny text, vytvára platformu, ktorú RE využíva na boj proti násilíu. Zameriava sa na tri široké oblasti: vytvorenie podmienok na zabezpečenie ochrany dievčat a žien, ktoré zažili násilie, pôsobenie na zmeny v postojoch k násilíu páchanému na ženách a zapracovanie rodovej rovnosti do všetkých politík a programov, ktoré budú prispievať k posilňovaniu pozície dievčat a žien v rôznych oblastiach života. Okruhy boli ďalej rozpracované do detailnejších postupov a opatrení.

Postupy a opatrenia Akčného plánu RE na boj proti násilíu páchanému na ženách (1997)

Zmeny v legislatíve a v politických líniiach – za zmeny sú zodpovedné vlády jednotlivých krajín, majú sa usilovať o definíciu jednotlivých foriem násilia páchaného na ženách a stanoviť politickú zodpovednosť za vytýčené aktivity.

Vzdelávanie a zvyšovanie povedomia o probléme – vzdelávanie je podľa Akčného plánu kľúčovým bodom prístupu k násilíu páchanému na ženách a vlády sú zodpovedné za vypracovanie referenčného rámca vo verejnom vzdelávaní a šírení poznatkov orientovaných na boj proti tomuto neduhu (šíriť poznatky o neakceptovateľnosti násilia páchaného na ženách v spoločnosti, podporovať národné i lokálne iniciatívy zamerané na boj proti násilíu, prispieť k ďalšiemu vzdelávaniu a tréningu profesionálov).

Podpora žien, ktoré majú skúsenosť s násilím – vlády sú zodpovedné za služby, ktoré poskytujú ženám pomoc, spolupráca s pomáhajúcimi lokálnymi organizáciami.

Výskum a monitoring – zber poznatkov a dát sa považuje za základný krok pri zisťovaní pokroku, ktorý sa dosiahol v boji proti násilíu páchanému na ženách, poznatky je potrebné zbierať nielen o výskyt javu, ale i o službách a ich efektívnosti, o nových potrebách rozvoja, o prístupe k rôznym zdrojom poskytujúcim informácie o vývoji a rozsahu násilia.

Okrem ministerských konferencií sa pod záštitou RE uskutočnili mnohé iné podujatia venované tomuto problému. Napríklad v roku 1998 sa v Bukurešti konalo informačné fórum na tému „Ukončenie domáceho násilia páchaného na ženách: akcie a opatrenia“. Jeho cieľom bolo prediskutovať otázky súvisiace s pripravovaným európskym právnym nástrojom na boj proti násilíu páchanému na ženách a s odporúčaniami na ochranu žien a dievčat pred násilím. K hlavným okruhom patrili: domáce násilie páchané na ženách a jeho dôsledky, pomoc a podpora obeťom, práca s násilníkom a prevencia. Na stretnutí boli sformulované základné odporúčania pre oblasť násilia páchaného na ženách.

Odporúčania Informačného fóra RE „Ukončenie domáceho násilia páchaného na ženách“ (1998)

- Pracovať na zviditeľnení problému domáceho násilia páchaného na ženách
- Pracovať na harmonizácii európskych národných právnych systémov, ktoré by mohli tvoriť základ pre legislatívu na európskej úrovni

- Pracovať na príprave odporúčaní na ochranu žien a dievčat pred násilím
- Pracovať na štatistikách o násilí páchanom na ženách a ich porovnateľnosti
- Pripravovať príručky pre odborníkov pracujúcich v tejto oblasti
- Rozširovať spoluprácu s nevládnymi organizáciami a pod.

O rok neskôr sa v Štrasburgu (1999) konal seminár na tému „Muži a násilie páchané na ženách“, ktorá bola rozdelená do štyroch čiastkových okruhov: metodologické a etické otázky skúmania násilia; násilie a maskulinná identita; dospelosť a mužské násilie; rôzne (úloha médií, náklady na dôsledky násilia, implementácia). Výskumníci sa zhodli v názore, že nie sú vytvorené dostatočné databázy, ktoré by obsahovali kvantitatívne i kvalitatívne dáta a boli by reprezentatívne, spoľahlivé a relevantné. Ich nedostatok môže potom podporovať názor, že násilie neexistuje, pretože nie je viditeľné vo faktoch. Snažili sa presvedčiť politikov o potrebe takýchto dát a obracali sa na vlády, aby podporili ich získavanie. Zdôrazňovali, že medzinárodná komunita môže veľmi účinne pôsobiť pri podpore nulovej tolerance násilia páchaného na ženách a z tohto hľadiska sú všetky aktivity vítané.

Odporúčania prijaté na seminári RE „Muži a násilie páchané na ženách“ (1999)

- Odporúčania týkajúce sa výskumu a prehľadov o stave a vývoji násilia páchaného na ženách
- Podpora spolupráce medzi vládnymi a nevládnymi organizáciami a politikmi
- Podpora a šírenie informácií o násilí páchanom na ženách
- Podpora a šírenie názoru, že násilie na ženách páchané mužmi je neakceptovateľné
- Podpora a budovanie infraštruktúry pre obeť násilia, jej rozmanitosť
- Podpora zvyšovania odbornej stránky pracovníkov v tejto oblasti formou tréningov
- RE má čo najskôr pripraviť štúdiu o situácii v legislatíve pre túto oblasť
- RE má organizovať ďalšie pravidelné stretnutia odborníkov, politikov a pracovníkov v boji proti násiliu
- RE má podporovať výskum v tejto oblasti

Od roku 1986 RE celkovo prijala deväť odporúčaní k problematike násilia, posledné tri sa venujú špeciálne násiliu páchanému na ženách. Ide o *Odporúčanie 1455* z roku 2000 *Násilie páchané na ženách v Európe*, ďalej *Odporúčanie 1582* z roku 2002 *Domáce násilie páchané na ženách* a zatiaľ posledné *Odporúčanie 1681* z roku 2004 *Kampaň zameraná na boj proti násiliu páchanému na ženách v Európe*. Ide v podstate o výzvu k členským štátom RE, aby sa zapojili do celoeurópskej kampane proti tomuto javu v roku 2006. V úvode výzvy Parlamentné zhromaždenie RE (PZ RE) vyjadrilo obrovské znepokojenie nad nárastom a eskaláciou domáceho násilia páchaného na ženách v Európe a konštatovalo, že tento vážny problém je rozšírený vo všetkých členských štátoch RE. Zdôraznilo tiež, že zo samotnej podstaty problému vyplýva nutnosť, aby ho členské štáty považovali za národnú politickú prioritu a zapojili do jeho riešenia širšie politické štruktúry – od vlády cez parlament až po občiansku spoločnosť. PZ RE v odporúčaní pripomenulo, že členské štáty sú na základe medzinárodného práva povinné konať proti násiliu páchanému na ženách, prijať efektívne kroky na jeho zastavenie, vrátane ochrany obetí. Následne pripomenulo opatrenia navrhované v predchádzajúcom odporúčaní z roku 2002, ktoré je potrebné realizovať.

Opatrenia navrhnuté v Odporúčaní 1582 RE Domáce násilie páchané na ženách (2002)

- **Opatrenia zamerané na obeť násilia** – poskytnúť bezplatnú právnu pomoc a poradenstvo; otvoriť krízové centrá, kde by ženy mohli dostať psychologickú a finančnú podporu a núdzové služby; efektívne ochraňovať obeť násilia po incidente a počas celej právnej procedúry; poskytnúť špeciálnu finančnú pomoc MVO a ženským združeniam, ktoré pracujú s obetami násilia; posilniť opatrenia sociálnej ochrany tak, aby boli ženy a deti poškodené násilnými skutkami pod sociálnymi ochrannými schémami; podporiť tréningy profesionálov pracujúcich s mladými ľuďmi, aby vedeli identifikovať deti a adolescentov vyrastajúcich v domácnostiach s násilím a poskytnúť im nevyhnutné opatrenia na pomoc; organizovať tréning zdravotníckeho personálu, aby boli schopní identifikovať obeť násilia; poskytnúť ženám-imigrantkám, ktoré sú obeťou násilia, právo na pobyt.
- **Opatrenia na prevenciu domáceho násilia páchaného na ženách** – zdokonaľiť štatistiky o domacom násilí páchanom na ženách, aby poskytovali presnú predstavu o jeho podstate a výskyte; sprístupniť identifikáciu zdrojov, ktoré sú významné z hľadiska problému a evaluácie aktivít zameraných na jeho riešenie; vytvárať partnerstvá medzi orgánmi zodpovednými za ochranu ľudských práv žien a regionálnymi či lokálnymi úradmi s cieľom zvýšiť počet rehabilitačných centier a ženské domy (tzv. šeltre) pre obeť domáceho násilia; podporovať dlhodobú spoluprácu

a porozumenie medzi políciou, výkonnými orgánmi a MVO v boji proti problémom a hrozbám, ktoré sa viažu s domácim násilím páchaným na ženách; v spolupráci s MVO vypracovať akčné plány zamerané na vytvorenie všeobecnej klímy odmietajúcej domáce násilie páchané na ženách; spustiť prostredníctvom médií národnú informačnú a uveďomovacu kampaň proti takémuto násiliu; organizovať adekvátne tréningy pre ľudí, ktorí s obetami násilia prichádzajú do styku: zdravotnícky personál, polícia a sociálni pracovníci; začať so vzdelávaním o rodovej rovnosti a nenásilnom správaní vo veľmi ranom období a zabezpečiť adekvátne tréningy pre učiteľov; cez vzdelávacie programy povzbudzovať občanov k tomu, aby prijali svoju zodpovednosť a robili pozitívne kroky v záujme znižovania a prevencie domáceho násilia páchaného na ženách v spoločnosti; zvýšiť štátne fondy na podporu sociálnych služieb týkajúcich sa problému; povzbudzovať médiá, aby o probléme informovali objektívne a citlivo; povzbudzovať ženy k učeniu sa technik sebaobrany; vypracovať tréningové programy špecializované na násilníkov; vytvoriť špeciálne informačné programy pre mužov s cieľom prevencie skutkov domáceho násilia.

- **Legislatívne opatrenia** – národná legislatíva by mala postihovať všetky formy domáceho násilia a zaviesť efektívne právne postupy, vrátane okamžitého vylúčenia násilného partnera zo spoločnej domácnosti a okolia ženy a detí – bez predchádzajúcej evidencie násilia a bez čakania na rozhodnutie súdu; termín domáce násilie by mal byť v národnej legislatíve definovaný takým spôsobom, aby sa s ním dalo narábať ako s vážnym trestným činom; vláda by mala uskutočniť právnu a inštitucionálnu reformu s cieľom vytvoriť efektívnejšie systémy ochrany žien pred domácim násilím; so znásilnením v manželstve by sa malo zaobchádzať ako s trestným činom; prístup justice a rôzne súdne procedúry by mali byť flexibilné; polícia a právne agentúry by mali úradom poskytnúť priestor pre realizáciu sledovania a získanie evidencie.

V závere *Odporúčaní* z roku 2004 PZ RE vyjadrilo presvedčenie, že celoeurópska kampaň o domacom násilí páchanom na ženách povzbudí členské štáty k urýchlenému prijatiu nevyhnutných opatrení. Zdôraznilo tiež, že kampaň by sa mala realizovať v úzkej spolupráci s Európskou komisiou, Európskym parlamentom a MVO, pričom by sa mala zamerať na tri hlavné ciele: prevenciu, pomoc obetiam a informovanie verejnosti.

3.1.4. ROVINA EURÓPSKEJ ÚNIE

Vo vzťahu k dokumentom Európskej únie a ich záväznosti pre členské štáty je v úvode potrebné pripomenúť, že legislatíva EÚ sa všeobecne člení na tzv. primárnu a sekundárnu. Obidve sú záväzné pre všetky členské štáty EÚ, t. j. musia byť začlenené do národných zákonov. Primárnu legislatívu tvoria základné zmluvy o Európskom spoločenstve (*Rímska zmluva* z roku 1957 a *Amsterdamská zmluva*, ktorá nadobudla platnosť v roku 1999), sekundárnu reprezentujú smernice Rady EÚ a Európskeho parlamentu. Okrem nich sa využívajú aj tzv. mäkké nástroje, medzi ktoré patria rôzne strategické a programové dokumenty (napríklad *Rámcová stratégia spoločenstva pre rodovú rovnosť 2001 – 2005*).

3.1.4.1. Primárna legislatíva EÚ: zakladajúce zmluvy a smernice

Čo sa týka primárneho práva relevantného k ľudským právam žien, za prvý dokument EÚ obsahujúci odkaz na ne je možné považovať už *Rímsku zmluvu* (1957). Obsahovala požiadavku rovnakého zaobchádzania so ženami a mužmi formulovanú v podobe: „rovnakej odmeny mužov a žien za prácu rovnakej hodnoty“. *Amsterdamská zmluva* (1997), ktorá nadobudla platnosť v roku 1999, podstatne rozšírila chápanie rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami oproti pôvodnej definícii.

Články Amsterdamskej zmluvy súvisiace s ľudskými právami žien (1999)

Amsterdamská zmluva neobsahuje špecifický článok, ktorý by priamo hovoril o násilí páchanom na ženách, ale viaceré ustanovenia poskytujú právnu bázu pre široký rámec aktivít na úrovni EÚ pre túto oblasť. U tém patriacich pod problematiku rovnosti mužov a žien je možné sa opierať o články 2, 3(2), 13, 137(1) a 141(4).

Článok 2 zaradil rovnosť medzi ženami a mužmi medzi explicitné úlohy EÚ a zaviazal EÚ podporovať rodovú rovnosť vo všetkých svojich úlohách a aktivitách.

Na základe **článku 3** (zvykne sa nazývať aj „mainstreamingový článok“) sa medzi povinnosti EÚ zaradilo odstránenie existujúcich nerovností medzi ženami a mužmi a podpora rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach kompetencií EÚ.

Článok 13 poskytol ES silu prijímať vhodné opatrenia na potlačenie diskriminácie na základe pohlavia.

Článok 141, paragraf 4 vytvára všeobecne záväznú právnu bázu pre prijatie podporných opatrení v pracovnom živote a ako taký je využiteľný i pre oblasť rozhodovania. Konkrétne sa v ňom konštatuje: „Aby sa zabezpečila plná rovnosť žien a mužov v pracovnom živote, nemôže princíp rovnakého zaobchádzania žiadnemu z členských štátov brániť v uplatnení“.

novaní a prijímaní opatrení poskytujúcich špecifické výhody za účelom uľahčiť nedostatočne zastúpenému pohlaviu vykonávanie pracovnej činnosti (povolania) alebo za účelom predchádzať alebo kompenzovať nevýhody v profesionálnej kariére.“

V 70. až 90. rokoch boli v rámci EÚ prijaté viaceré smernice týkajúce sa sledovanej oblasti. V minulom období sa činnosť EÚ vo vzťahu k rodovej rovnosti sústreďovala najmä na posilnenie žien v ekonomickej sfére. V rokoch 1975 – 2002 bolo prijatých 11 smerníc a ich revízií, ktoré rozširujú rovnosť zaobchádzania so ženami a mužmi o rovnaký prístup k zamestnaniu, sociálnemu zabezpečeniu a rodičovskej dovolenke. Tieto smernice boli potvrdené a rozšírené v nasledujúcich dvoch dokumentoch: *Deklarácia Európskeho parlamentu o základných právach a slobodách* (1989) a *Charta základných sociálnych práv* (1989).

Smernice EÚ vzťahujúce sa k rodovej rovnosti v zamestnaní (1975 – 2002)

- Smernica Rady č. 75/117/EHS o aproximácii zákonov členských štátov o uplatňovaní zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy (1975)
- Smernica Rady č. 76/207/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky (1976)
- Smernica Rady č. 79/7/EHS o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením (1978)
- Smernica Rady č. 86/378/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia (1986)
- Smernica Rady č. 86/613/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vykonávajúcimi činnosť ako samostatne zárobkovo činné osoby vrátane činnosti v poľnohospodárstve a ochrany samostatne činných žien počas tehotenstva a materstva (1986)
- Smernica Rady č. 92/85/EHS o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (1992)
- Smernica Rady č. 96/34/EHS o rámcovej dohode o rodičovskej dovolenke, uzavretej medzi UNICE, CEEP a ETUC (1996)
- Smernica Rady č. 97/80/EHS o dôkaznom bremene v prípadoch diskriminácie na základe pohlavia (1997)

Pre oblasť násilia špeciálna smernica neexistuje. V roku 2003 Európska komisia pripravila text návrhu na ďalšiu smernicu týkajúcu sa rodovej rovnosti. Malo ísť o všeobecnú smernicu, ktorá by implementovala princíp rovnosti medzi mužmi a ženami a nie len zákaz diskriminácie podľa pohlavia vo všetkých oblastiach života. Návrh smernice sa dotýkal aj oblasti násilia páchaného na ženách (na návrh Európskej ženskej loby). Doteraz však táto smernica nebola prijatá a je stále v štádiu diskusií o jej konečnom znení.

Niektoré čiastkové otázky z celej oblasti násilia páchaného na ženách sú však na tejto úrovni (primárna legislatíva EÚ) pokryté. Najväčší pokrok sa ukazuje v otázke „obchodovania“ a „sexuálneho vykorisťovania“ (detí, mladých ľudí a žien), čo je jedným z dôsledkov globalizácie sexuálneho priemyslu a nárastu obchodovania so ženami a prostitúcie vo všetkých členských štátoch únie. Takýto vývoj viedol k snahe bojovať proti organizovanej kriminalite a ilegálnej imigrácii. Primárne sa však inštitúcie EÚ zameriavajú na príčiny a dôsledky obchodovania a na politiky boja proti obchodovaniu, pričom menej berú do úvahy ženský ľudskoprávny aspekt. Základným právnym nástrojom je *Rámcová smernica Rady z 19. júla 2002 o boji proti obchodovaniu s ľudskými bytosťami* (2002/629/JHA). Európska komisia predložila v roku 2002 Európskemu parlamentu a Rade EÚ návrh *Smernice Rady o povolení vydania krátkodobého pobytu pre obeť ilegálnej migrácie alebo obchodovania s ľudskými bytosťami, ktoré spolupracujú s kompetentnými orgánmi*. Tento návrh sa však zavádza ako legislatívna súčasť pre oblasť justičnej spolupráce, preto sa priamo netýka ochrany žien pred násilím a podpory ľudských práv žien – obetí obchodovania.

Primárnym právom je pokrytá aj oblasť sexuálneho obťažovania na pracovisku. *Revidovaná Smernica z roku 1976 o rovnakom zaobchádzaní so ženami a mužmi pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, príprave na povolanie, pracovný postup a pracovné podmienky* (2002) poskytuje definíciu sexuálneho obťažovania na pracovisku ako formy rodovej diskriminácie. Členské štáty majú ešte tri roky (z celkových päť) na jej prenesenie do národnej legislatívy.

3.1.4.2. Strategické dokumenty a aktivity EÚ k násiliu páchanému na ženách

Napriek doterajšej absencii spoločnej legislatívnej bázy EÚ, násiliu páchanému na ženách sa venuje na všetkých inštitucionálnych rovinách Európskych spoločenstiev veľká pozornosť, ktorá sa v ostatných rokoch ešte zintenzívnila. Jednotlivým aspektom problematiky sa venovali viaceré Predsedníctva EÚ i Európska komisia, rokoval o nich Európsky parlament.

Predsedníctva EÚ od roku 1998 zahrnuli násilie páchané na ženách natrvalo do svojej politickej agendy a schválili množstvo odporúčaní. V rokoch 1998 – 2003 sa uskutočnilo viacero podujatí, ktoré posilnili záväzky členských štátov EÚ vo vzťahu k násiliu páchanému na ženách; na všetkých boli prijaté spoločné stanoviská týkajúce sa tejto témy. Išlo o nasledujúce záverečné dokumenty: *Polícia bojuje proti násiliu páchanému na ženách* (Rakúske predsedníctvo, 1998), *Opatrenia na boj proti (domácejmu) násiliu páchanému na ženách v rámci EÚ* (Nemecké predsedníctvo, 1999), *Expertné stretnutie Európskej únie o násili páchanom na ženách* (Fínske predsedníctvo, 2000), *Násilie páchané na ženách – nulová tolerancia* (Portugalské predsedníctvo, 2001 – prijaté bolo aj spoločné vyhlásenie), *Násilie páchané na ženách – zameranie na tri formy násilia: domáce násilie, násilie v škole a sexuálne obťažovanie* (Španielske predsedníctvo, 2002 – upriamilo pozornosť na vývoj indikátorov pre oblasť násilia páchaného na ženách) a záverečný dokument zo stretnutia expertov pod názvom *Skoncovanie s domácim násilím a obchodovaním s ľudskými bytosťami: úloha EÚ, členských štátov a MVO* (Grécke predsedníctvo, máj 2003).

Európska komisia v roku 1999 zadala realizáciu špeciálneho prieskumu venovaného problematike „Európania a ich pohľady na domáce násilie páchané na ženách“ (Eurobarometer č. 51, 1999). Výsledky výskumu boli využité i ako podpora pre zaradenie problematiky násilia do *Rámcovej stratégie EÚ pre rodovú rovnosť (2001 – 2005)*. Podporila tiež myšlienku európskej kampane na zvýšenie uvedomenia o násilí páchanom na ženách.

O problematike viackrát rokoval aj Európsky parlament (EP), spravidla pri predkladaní pravidelných správ za túto oblasť politickej agendy. V roku 1997 prerokoval *Správu o obchodovaní so ženami za účelom sexuálneho vykorisťovania*. V júli toho istého roku prijal *Správu o potrebe zabezpečenia celoeurópskej kampane za nulovú toleranciu násilia páchaného na ženách*, ktorá vyzvala na označenie roku 1999 za „Európsky rok násilia páchaného na ženách“ (nebol však vyhlásený, pripravuje sa opätovne na rok 2006). EP rokoval aj o *Správe o ženách v médiách*, ktorá vyzvala na vytvorenie legislatívy EÚ vo vzťahu k pornografii v médiách a sexturizmu a na vypracovanie kódexu správania v tejto oblasti.

Najzásadnejším strategickým dokumentom je *Rámcová stratégia spoločenstva pre rodovú rovnosť (2001 – 2005)*. Ide o základný programový dokument EK (podobne ako programové vyhlásenie vlády SR) vo vzťahu k problematike rodovej rovnosti, ktorý je krytý vlastným rozpočtom. Ide o tzv. mäkký nástroj výkonu politiky, podobne ako *Európska stratégia zamestnanosti* či *Európsky program sociálnej politiky* (bližšie o *Rámcovej stratégii* pozri Kvapilová – Porubánová, 2003).

Medzi cieľmi štvrtej oblasti *Rámcovej stratégie* nazvanej „Podpora rodovej rovnosti v občianskom živote“, ktorá sa týka plného využívania ľudských práv a základných slobôd ženami i mužmi, je zahrnutý i operačný cieľ zameraný na niektoré otázky násilia páchaného na ženách. Cieľ 4.3. je formulovaný nasledujúco: „Boj proti rodovo podmienenému násiliu a obchodovaniu s ľudskými bytosťami za účelom sexuálneho vykorisťovania.“ V rámci tohto operačného cieľa si EÚ vytýčila šesť aktivít.

Aktivity EÚ v boji proti násiliu páchanému na ženách vytyčené v Rámcovej stratégii spoločenstva pre rodovú rovnosť (2001 – 2005)

- Posilnenie a podpora prevencie a boja proti násiliu páchanému na ženách, najmä prostredníctvom programu DAPHNE a STOP;
- Podpora informačných kampaní v krajinách pôvodu, tranzitných i cieľových krajinách mimo EÚ, obzvlášť v krajinách – žiadateľoch o vstup, ale aj v rámci samotnej EÚ v spolupráci s národnými inštitúciami a MVO;
- Podpora tréningov a zvyšovania uvedomovania polície a súdov, podpora ich širokej spolupráce a výmeny informácií a dobrých praktík v rámci EÚ, a najmä medzi EÚ a kandidátskymi krajinami, za účelom potlačania obchodovania s ľudskými bytosťami;
- Poskytovanie povolení na krátkodobý pobyt pre obeť obchodovania za účelom sexuálneho vykorisťovania v zhode s princípmi stanovenými v Komuniké EK z roku 1998 o budúcich aktivitách v boji proti obchodovaniu so ženami;
- Pokračovanie v rozvíjaní aktivít na potlačanie domáceho násilia páchaného na ženách v EÚ, v krajinách – žiadateľoch o vstup a v tretích krajinách;
- Podpora výskumu, zberu dát a šírenia informácií o násilí páchanom na ženách v EÚ a v krajinách – žiadateľoch o vstup.

3.1.4.3. Programy EÚ týkajúce sa násilia páchaného na ženách

Problematika násilia páchaného na ženách sa postupne dostala i do programovej roviny, čím získala rozpočtové zázemie a finančné krytie.

V roku 2000 sa *Rozhodnutím č. 293/2000/EC EP a Rady EÚ* prijal *Akčný program spoločenstva o preventívnych opatreniach na boj proti násiliu páchanému na deťoch, mladých ľuďoch a ženách* pod názvom DAPHNE. Program mal podporiť spoluprácu MVO a dobrovoľníckych organizácií na úrovni EÚ v boji proti násiliu, posilniť tvorbu európskych sietí

MVO, pomôcť pri implementácii inovatívnych pilotných projektov a šírení výsledkov do ostatných krajín Európy. Program bol otvorený aj pre MVO z kandidátskych krajín, vrátane Slovenska, a krajín EFTA/EEA. Skončil sa v roku 2003, no EP a Rada EÚ schválili jeho ďalšiu fázu – **Program DAPHNE II (2004 – 2008)** – s navýšeným rozpočtom. Výzvy na prihlášky sa ponúkajú každý polrok (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/daphne/wai/funding_daphne_en.ht).

Ďalšiu rozpočtovú líniu predstavovali **Program STOP a STOP II (1997 – 2000; 2001 – 2002)**, dve fázy programu zameraného na pomoc pri prevencii a boji proti obchodovaniu s ľudskými bytosťami a všetkým formám sexuálneho vykorisťovania. Išlo o iniciatívny a výmenný program pre osoby zodpovedné za potláčanie obchodovania s ľudskými bytosťami za účelom prostitúcie. Jeho cieľom bolo pomôcť právnikom a predstaviteľom služieb pomoci obetiam z členských i prístupujúcich štátov vytvárať európske siete, vymieňať si informácie a príklady dobrej praxe. Program však nezahrňal kritérium rodu a svoje pôsobenie ukončil koncom roku 2002 (od roku 2003 bol pokrytý rámcovým programom AGIS).

Rámcový program AGIS (2003 – 2007) zastrelil a rozšíril predchádzajúce programy Grotius, Oisin, Stop, Hippocrates a Falcone, ktoré sa skončili v roku 2002. Vznikol Rozhodnutím Rady EÚ z 22. júla 2002 (č. 2002/630/JHA) a zameriava sa na spoluprácu polície, justície a profesionálov z členských a kandidátskych krajín EÚ v oblasti kriminality a boja proti kriminalite. Má pomôcť právnikom, policajtom a predstaviteľom služieb pomoci pri vytváraní európskych sietí, výmene informácií a dobrých praktík. Má podporovať nadnárodné, nie národné projekty, pričom maximálna dĺžka trvania projektu je stanovená na dva roky (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/ags/wai/funding_ags_en.htm).

V rámci ES pôsobia aj ďalšie programy, u ktorých sa dá nájsť aspoň čiastočná súvislosť s otázkami násilia páchaného na ženách. Jedným z nich je **Program ARGO (2002 – 2006)** – nový akčný program pre spoluprácu administratívy v oblasti azyľu, víz, imigrácie a vonkajších hraníc, ktorý čiastočne nahradil predchádzajúci program Odysseus (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/argo/wai/funding_argo_en.htm).

V roku 2001 vznikla **Rozpočtová línia B7-667: Spolupráca s tretími krajinami v oblasti migrácie**, zameraná na podporu azylových systémov, dobrovoľného návratu do krajiny pôvodu, boj proti obchodovaniu a ilegálnej migrácii (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/cooperati/wai/funding_cooperation_en.htm).

Na záver možno ešte spomenúť **Program INTI (od roku 2003)**, fondový program EÚ pre pilotné projekty presadzujúce v členských štátoch EÚ integráciu osôb, ktoré nie sú obyvateľmi EÚ. Jeho cieľom je podporovať dialóg s občianskou spoločnosťou, rozvíjať integračné modely, vyhľadávať a hodnotiť príklady dobrých praktík v oblasti integrácie osôb, ktoré nie sú občanmi EÚ, a vytvárať na európskej úrovni siete odborníkov pôsobiach v tejto oblasti (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/inti/wai/funding_inti_en.htm).

3.1.4.4. Príklady prístupov členských štátov EÚ

V rámci jednotlivých členských štátov EÚ (národná úroveň) i medzi nimi (medzištátna úroveň) sa v ostatných rokoch rozvinulo množstvo politík a praktických opatrení vo vzťahu k násiliu páchanému na ženách (národné akčné plány – NAP, špeciálna legislatíva a inštitúcie).

Prehľad aktivít členských štátov EÚ k násiliu páchanému na ženách

- **Belgicko:** NAP od roku 2001 zameraný na dve priority: domáce násilie a obchodovanie so ženami a deťmi, prijalo podobnú legislatívu ako Rakúsko a Nemecko.
- **Dánsko:** V roku 2000 sa vytvorila medzirezortná Komisia pre násilie páchané na ženách, ku ktorej úlohám patrilo aj vypracovanie NAP pre oblasť násilia páchaného na ženách.
- **Fínsko:** NAP na podporu rovnosti žien a mužov od roku 1997, z ktorého dve časti sa týkajú násilia páchaného na ženách (prevencia násilia páchaného na ženách a prevencia prostitúcie).
- **Grécko:** NAP na podporu rodovej rovnosti od roku 2003, má vytvorenú medzirezortnú Komisiu pre násilie páchané na ženách, ktorej predsedá Generálny sekretár pre rovnosť (súčasť ministerstva vnútra).
- **Holandsko:** Od roku 1999 má NAP o sexuálnom zneužívaní detí, od roku 2002 NAP zameraný na domáce násilie, prijalo legislatívu, ktorá dáva ženám v situácii domáceho násilia možnosť získať individuálny status na humanitárnom základe.
- **Írsko:** NAP od roku 2003.
- **Nemecko:** NAP o násilí páchanom na ženách od roku 2000, následne pribudli krajinské NAP, v roku 2002 prijalo samostatný zákon o domácom násilí.
- **Rakúsko:** V roku 1999 prijalo samostatný zákon o domácom násilí, ktorý posilňuje políciu v tom, aby odvieďa násilníka z domu.

- **Španielsko:** NAP o domácom násilí na roky 2001 – 2004 doplnený regionálnymi plánmi, prijalo právnu úpravu rozširujúcu domáce násilie o verbálne aj psychické násilie.
- **Švédsko:** Vláda v roku 2000 zriadila Radu na ochranu žien pred násilím, ktorej predsedá minister pre rodovú rovnosť, prijala legislatívnu úpravu založenú na koncepte „narušenia integrity žien“. Tento koncept korešponduje s Chartou základných práv EÚ (článok 2, kapitola 1) a zároveň pokrýva rôzne druhy a formy násilia páchaného na ženách.

Ako ukazujú uvedené príklady, legislatíva a stratégie sa od krajiny ku krajine líšia. V ostatnom období sa stala známou a najčastejšie spomínanou inovatívnou švédskou legislatívna úprava, ktorá významne posilnila ochranu žien pred všetkými formami násilia zo strany mužov, vrátane legislatívy zavádzajúcej sankcie voči mužom, ktorí „nakupujú“ sexuálne služby (zatiaľ jediná v EÚ).

Členské štáty EÚ urobili v ostatných rokoch vo vzťahu k domácomu násiliu páchanému na ženách značný pokrok – niektoré väčší, iné menší. Aj na tejto úrovni sa však prejavujú niektoré slabé miesta. EWL ich vo svojej správe pre Zvláštneho spravodajcu OSN pre násilie páchanom na ženách zhrnula do niekoľkých bodov, z ktorých sú najdôležitejšie dva: nedostatok pochopenia vzájomných väzieb medzi rôznymi formami násilia páchaného na ženách a prevaha „domáceho násilia“ v príslušnom diskurze a politike (Report..., 2002). Tieto dve charakteristiky sa prejavujú na viacerých národných akčných plánoch a novoprijatej národnej legislatíve.

Situácia na európskej úrovni sa teda prenáša aj do národných akčných plánov boja proti násiliu páchanému na ženách v členských štátoch EÚ. Mnohé z nich sa venujú len vybraným otázkam problematiky a chýba im jasné vymedzenie finančných zdrojov. Mechanizmus evaluácie dopadov a prínosov buď nie je určený, alebo je obmedzený, preto je ťažké posúdiť efektívnosť prijatých nástrojov. Do budúcnosti sa očakáva vypracovanie Európskeho akčného plánu boja proti násiliu páchanému na ženách vychádzajúceho zo spoločnej definície. Jeho základom by mala byť definícia navrhnutá Zvláštneho spravodajcom OSN pre násilie páchané na ženách, ktorú potvrdila Pekinská akčná platforma.

Napriek všeobecným pripomienkam je možné medzi národnými postupmi a stratégiami nájsť také, ktoré môžu poslúžiť ako inšpirácia. Niektoré sa zameriavajú na pomoc ženám zažívajúcim násilie, iné na tréningy profesionálov či zmenu prístupu v rámci zainteresovaných rezortov alebo zmenu celkového prístupu k problému. V prevažnej miere ide skôr o aktivity „vyrastajúce zdola“, iniciované priamo aktérmi z praxe. Vo viacerých sa pri dosahovaní cieľov spájali aktéri z rôznych sektorov spoločnosti: z MVO, vládneho sektora i samosprávy.

Príklady dobrej praxe z členských štátov EÚ (Towards..., 2001)

Berlínsky intervenčný projekt proti domácomu násiliu (BIG) je jednou z najväčších iniciatív nie len v Nemecku, ale vôbec. Ide o trojročný pilotný projekt usilujúci o presadenie nového pohľadu na domáce násilie ako na problém celej komunity, a nie iba jednotlivých žien. Predstavuje širokú alianciu pre spoluprácu, ktorá spája ženské domy (tzv. šel-tre) a ženské podporné projekty, verejnú správu, políciu, súdy, agentúry na ochranu detí, poskytovateľov sociálnych služieb, centrá pre mužov a iné organizácie. Finančné prostriedky poskytovalo mesto Berlín a federálna vláda.

Podstatou projektu je integrovaná komunitná (na mesto zameraná) stratégia, ktorá si stanovila konkrétne kroky na dosiahnutie cieľov, napríklad urobiť služby pre ženy známejšie a ľahšie dostupné; poskytnúť ženám viac možností výberu; posilniť vedomie, že bezpečnosť žien je zodpovednosťou celej spoločnosti, a nie iba žien; zaviesť legislatívne zmeny na posilnenie polície a súdnych postupov. Celá iniciatíva sa zameriavala na mužov ako „hlavných aktérov“, aby akty násilia vzali na vedomie a prevzali zodpovednosť za svoje násilie. Stratégia sa koncentrovala na prevenciu a znižovanie domáceho násilia a na posilnenie práv zneužívaných žien a vyvíjala tlak na jasné odsúdenie násilia páchaného na ženách.

Podarilo sa vytvoriť organizačnú štruktúru, ktorá umožňuje robiť politické rozhodnutia za rôzne oblasti zodpovednosti. Hlavným orgánom sa stal tzv. Politický okrúhly stôl (vládne i mimovládne organizácie i administratívne orgány), kde sú všetci v pozícii rovnocenných partnerov. Tento orgán schvaľuje všetky špecifické opatrenia a rozhoduje na základe konsenzu. Vytvorilo sa sedem pracovných skupín, ktoré sledujú hlavné oblasti politiky a vypracúvajú podrobnejšie návrhy postupov, nástrojov či opatrení. Spoluprácu uľahčuje Centrálny koordinačný úrad.

Projekt má množstvo hmatateľných prínosov. Potvrdil verejný záujem o stíhanie domáceho násilia a o lepšie pochopenie ohrození a tlakov, akým je žena počas vyšetrovania vystavená. Došlo k mnohým zmenám pravidiel postupu polície pri styku s násilím. V rámci projektu sa odhalila a riešila aj otázka ľudských práv migrantiek. Vytvorili sa tiež „sociálne tréningové kurzy“ pre násilných mužov (sudcovia však málo využívajú možnosť nariadiť ich povinné navštevovanie). Najväčším prínosom BIG však bolo, že stimuloval nárast ďalších intervenčných projektov po celej krajine a vyvolal legislatívnu úpravu domáceho násilia páchaného na ženách: bol prijatý zákon o ochrane pred násilím vychádzajúci z rakúskych skúseností.

Portugalský projekt pomoci ženám vyústil do akreditácie študijného odboru pre oblasť násilia páchaného na ženách. V Portugalsku sa až do začiatku 90. rokov násilie páchané na ženách nepovažovalo za prioritu a so ženami, ktoré prežili domáce násilie, znásilnenie alebo sexuálne zneužívanie, sa zaobchádzalo ako s pacientkami: považovali sa za mentálne narušené, niektoré boli umiestnené na psychiatrickú kliniku, iné boli liečené medikamentózne. Málokedy sa uznávalo, že symptómy sú dôsledkom násilia, ktoré zažili od partnera. Domáce násilie sa považovalo za súkromný problém, a nie za verejnú otázku.

Takýto stav a nedostatok služieb viedli k tomu, že Združenie žien proti násiliu založilo v roku 1992 prvé krízové stredisko špecializované na ženy a deti – obeť násilia. Poskytovalo služby prvej línie: užitočné informácie, aby ženy dokázali prelomiť izoláciu svojho života v násilnom vzťahu, aby poznali svoje práva a vedeli, kde môžu získať ďalšiu právnu a psychologickú pomoc. Postupne sa začali zameriavať na dve oblasti – prevenciu a vytváranie špecializovaných služieb.

V roku 2000 sa združeniu podarilo získať od oficiálneho národného inštitútu akreditáciu ako špecializované trénerky pre oblasť násilia páchaného na ženách. Akreditácia znamenala uznanie, že násilie páchané na ženách a deťoch je oblasť, ktorá potrebuje špecializovaných profesionálov a služby. Problém sa tým zviditeľnil a urobil sa prvý krok k tomu, aby sa otázky násilia páchaného na ženách začlenili do pracovnej praxe rôznych profesií.

Írsky tréningový program zameraný na zdravotných pracovníkov iniciovala feministická organizácia Ženská pomoc z Dublinu. Pri jeho koncipovaní vychádzala zo známej skutočnosti, že týrané ženy sa najčastejšie obracajú o pomoc na zdravotnícke zariadenia, a že práve zdravotnícke zariadenia patria k tým, ktoré každá žena opakovane navštevuje počas svojho života. Zdravotnícky personál je preto ideálnym subjektom na identifikáciu žien zažívajúcich násilie zo strany svojho partnera a na poskytovanie informácií o ďalších možnostiach podpory a ochrany. Organizácia preto pripravila špeciálny tréningový program pre zdravotníkov.

Model sa zamerával na pomoc zdravotníckym pracovníkom, aby vedeli adekvátne zaobchádzať so ženami, ktoré sa na nich obrátia o pomoc. Vychádzal pritom z predpokladu, že spôsob, akým sa k žene správajú zdravotnícki pracovníci v situácii, keď hľadá pomoc, môže mať výrazný dopad na jej fyzický a psychický stav, a že pozitívna reakcia môže ženy posilniť pri získaní kontroly nad svojím životom. Jeho výsledkom by mala byť dlhodobá inštitucionálna zmena, ktorá môže výrazne pomôcť ženám hľadajúcim lekársku pomoc z dôvodu zranenia alebo traumy.

Rakúska skúsenosť s evaluáciou účinnosti zákona postihujúceho domáce násilie. Rakúsko je krajinou, kde sa boj proti násiliu páchanému ženách rozvinul v mnohých smeroch. Medzi prvými opatreniami pre týrané a zneužívané ženy boli ženské domy (tzv. šeltre). Prvý vznikol vo Viedni v roku 1978 a do roku 2000 sa ich počet v krajine zvýšil na 23. Okrem toho tu pracujú štyri poradenské centrá bez možnosti ubytovania. V roku 1998 vytvorili tieto zariadenia rakúsku sieť ženských domov, ktorá je zároveň jednou zo zakladateľských členov európskej siete WAVE (*Women against Violence in Europe*). Táto sieť bola založená v roku 1995 počas IV. Svetovej konferencie o ženách. V 90. rokoch sa v Rakúsku zintenzívnili opatrenia na boj proti násiliu páchanému na ženách. Zaviedli sa povinné tréningy pre policajtov, vo verejnosti sa rozširovali informácie o výskyte násilia v domácnosti. Súčasne sa pripravoval zákon na ochranu pred násilím v domácnosti. Je platný od roku 1999 a umožňuje polícii vykázat páchatela zo spoločného bytu na dobu desiatich dní (s možnosťou predĺženia o ďalších desať dní).

Keďže je v platnosti už niekoľko rokov, vykonala sa evaluácia jeho funkčnosti v praxi. Účinnosť sa skúmala na 1 000 prípadoch násilia, v ktorých polícia zasahovala: uskutočnili sa rozhovory s obeťami i páchatelmi násilia o účinnosti zákona, zároveň sa realizovali rozhovory s pracovníkmi rôznych profesií, ktorí pomáhajú obeťami násilia. Podľa základných zistení z evaluácie existuje všeobecný súhlas so zavedením zákona. Základným odporúčaním bolo rozšíriť a zintenzívniť tréningy všetkých profesií zúčastnených na riešení problémov násilia páchaného na ženách (Haller, 2001).

Nórsky model terapie pre násilných mužov „Alternatíva k násiliu“. Nórsko patrí tiež medzi krajiny s dlhodobými skúsenosťami s potláčaním domáceho násilia páchaného na ženách. Rozvíja rôzne aktivity na pomoc obeťami násilia, prijalo zákon na ochranu pred násilím páchaným na ženách. Cieľom je dosiahnuť, aby na ženách nebolo páchané násilie, pričom sa kladie dôraz na prevenciu. Nórsko začína zavádzať novšie stratégie pre boj proti násiliu páchanému na ženách a orientuje sa na terapiu pre páchatelov násilia. Vychádza z myšlienky, že pri odstraňovaní mužského násilia v domácnosti nestačí zamerať sa len na ochranu obeť násilia. Nestačí dočasne odlúčiť obeť od páchatela, pretože je vysoko pravdepodobné, že sa opäť do vzťahu dostanú, a je reálne pravdepodobné, že násilie bude pokračovať → doteraz uplatňované intervencie nestačia, dokonca ani súd a väzenie nemusí problém vyriešiť → zdrojmi násilia sú muži a mužská kultúra, z čoho vyplýva, že v boji proti násiliu páchanému na ženách je potrebné sa zamerať na prácu s násilným mužom.

Z tohto dôvodu začalo Nórsko budovať liečebné centrá pre násilných mužov. Prvé takéto centrum vzniklo v Oslo v roku 1987 ako prvé svojho druhu v Európe pod názvom „Alternatíva k násiliu“. Je financované zo združených prostriedkov: 20 % platby od klientov, 40 % mesto Oslo a 40 % Nórsky sociálny fond. V súčasnosti zamestnáva osem psychologov a klientom ponúka kvalifikovanú profesionálnu terapiu. Každý rok pribúda v centre 200 nových klientov, doteraz ich bolo okolo 1 700. Za svoju najdôležitejšiu úlohu si terapeuti kladú priviesť násilného muža k

uvedomeniu si skutočnosti, že jeho násilné správanie je problém, za ktorý je zodpovedný sám. V terapeutickom pokračovaní sa pracovníci usilujú priviesť klienta k pochopeniu násilného správania a jeho dôsledkov z hľadiska ženy a detí. Cieľom terapie je naučiť muža správať sa nenásilne.

Príklady modelov a stratégií používaných v krajinách EÚ ukazujú, že niektoré štáty urobili v boji proti násiliu páchanému na ženách veľký kus práce. V oblasti zvyšovania povedomia o probléme viaceré krajiny uskutočnili kampane (i opakovane), v oblasti vzdelávania sa orientovali na odborné tréningy (uskutočnili sa v deviatich krajinách). Výsledky zároveň hovoria o tom, že sú potrebné nové prístupy a ako vhodný nástroj sa ponúka výmena dobrých praktík medzi krajinami. Za týmto účelom sa na pôde EÚ začala pripravovať spoločná príručka príkladov dobrej praxe použitých v boji proti násiliu. Prípravné práce na návrhu *Good practice guide* začalo Španielsko počas svojho predsedníctva v EÚ (2002), v tom istom roku vyšla v Španielku aj prehľadová štúdia.

3.2. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH AKO POLITICKÁ AGENDA V SR

3.2.1. IMPULZY PRE VZNIK A FORMOVANIE POLITIKY ROVNOSTI ŽIEN A MUŽOV

Na Slovensku bola problematika násilia páchaného na ženách dlho tabuizovaná témou. I keď v období reálneho socializmu politickí predstavitelia oficiálne prijali mnohé medzinárodné ľudskoprávne dokumenty, k ich skutočnej implementácii neprišlo. Kým v ostatných krajinách sa na fenomén násilia páchaného na ženách začalo aktívne upozorňovať už v 60. a 70. rokoch 20. storočia, bývalé Československo a ďalšie krajiny východného bloku existenciu tohto problému nepriznávali. Výsledkom bolo – a stále je – zaostávanie nielen v poznatkovej báze (pozri časť 2.1.), ale aj v inštitucionálnom zabezpečení tejto problematiky (Mesochořitsová 2004). Ani po roku 1989 sa agenda nedostala do popredia politického záujmu. Naopak, prekryli ju širšie problémy súvisiace s transformáciou spoločnosti.

Takýto status problematiky násilia páchaného na ženách v rámci verejnej politiky úzko súvisí so statusom problematiky rodovej rovnosti. Oblasť rovnosti žien a mužov sa stala súčasťou národnej politickej agendy len od druhej polovice 90. rokov. Stalo sa tak hlavne v dôsledku medzinárodných záväzkov, ktoré na seba SR prevzala, a tiež v dôsledku prístupového procesu. Slovenská republika sa zúčastnila na všetkých medzinárodných konferenciách OSN a stala sa signatárom sprievodných dokumentov. Podmienkou vstupu do EÚ bola implementácia primárnej a sekundárnej legislatívy (zosúladenie s *Amsterdamskou zmluvou*, implementácia smerníc EÚ). Okrem záväzkov z konferencií OSN (potreba vypracovať národný akčný plán odvodený od *Pekinskej akčnej platformy*, povinnosť predkladať národné správy k ratifikovaným dohovorom) a tlaku EÚ mali na formovanie obsahu politiky rovnosti žien a mužov a na vznik národného mechanizmu na jej zavedenie do praxe významný vplyv aktivity ženských MVO.

Napriek uvedeným skutočnostiam sa na Slovensku rovnosť príležitostí nestala záležitosťou seriózneho verejného záujmu. Politické diskusie o rodovej rovnosti a politické programy zamerané na dosiahnutie rovnosti sú stále pomerne zriedkavé a iniciujú ich skôr MVO.

3.2.2. NÁRODNÉ INŠTITUCIONÁLNE MECHANIZMY A DOKUMENTY

Z prehľadu v časti 3.1.2. vyplýva, že SR ratifikovala všetky významné medzinárodné ľudskoprávne dokumenty týkajúce sa aj násilia páchaného na ženách. Tým na seba prevzala záväzky, ktoré z nich vyplývajú. V roku 2001 sa novelizáciou Ústavy SR (z februára 2001) implementovala do legislatívy nadradenosť medzinárodných dokumentov nad domácou úpravou (ak poskytujú viac práv). Slovenská republika sa podpísaním medzinárodných dokumentov vo všeobecnej rovine zaviazala napríklad k tomu, že „zabezpečí rovnaké práva mužov a žien na užívanie všetkých občianskych a politických práv ustanovených v tomto dohovore“ (*Medzinárodný...*, 1966). V špecifickej rovine týkajúcej sa práv žien sa zaviazala, že „... prijme všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien“ (*Dohovor...*, 1979).

V zákonoch sa však práva žien pojednávajú iba vo všeobecnej rovine – ako univerzálne práva pre všetkých občanov bez rozdielu. Ústava SR zaručuje rovnaké práva a slobody všetkým občanom, pričom rodovú rovnosť špeciálne neupravuje.

Garancia všeobecných ľudských práv v Ústave SR

Článok 12, odsek 1: „Ludia sú si rovní v dôstojnosti a v právach.“

Článok 12, odsek 2: „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie.“

Ústava SR sa rodovej rovnosti explicitne nevenuje (ako napríklad francúzska alebo nemecká ústava). Neexistuje špecifický zákon o rovnosti rodov, ktorý by upravoval aj politické, sociálne a ekonomické práva mužov a žien (ako vo Švédsku, Nórsku, Dánsku, Belgicku, Nemecku, Rakúsku, ale aj v Slovinsku). Špeciálne medzinárodné dohovory a deklarácie venujúce sa diskriminácii žien a porušovaniu ich základných ľudských práv nemajú v domácej slovenskej legislatíve náprotivok. Na riešenie niektorých problémov žien, napríklad násilie páchané na ženách alebo rovnosť príležitostí v zamestnaní, sa neprijali samostatné legislatívne normy, ale upravujú sa existujúce všeobecné zákonníky (pozri časť 3.3.). Niektoré zákony SR sú zamerané špeciálne na ochranu žien, ale zväčša sa týkajú iba zamestnania a rodiny (pracovnoprávne predpisy, predpisy sociálneho zabezpečenia, trestnoprávna úprava).

3.2.2.1. Konceptné a strategické dokumenty SR súvisiace s problematikou násilia páchaného na ženách

Úlohou koncepcií je stanoviť si dlhodobejšie ciele a úlohy, čím sa vlastne definuje obsah politickej agendy pre danú oblasť. Úlohy obsiahnuté v *Koncepcii rovnosti príležitostí žien a mužov* schválenej v roku 2001 sú však oveľa chudobnejšie ako je obsah medzinárodných dokumentov a mnohé z týchto záväzkov vláda neplní. Problematický je aj prenos strategických medzinárodných materiálov o rodovej rovnosti do domácej politickej agendy. Na IV. a V. Konferencii OSN o ženách (1995, 2000) sa štáty sveta dohodli a odhlasovali akčnú platformu definujúcu viacero cieľov, ktoré jednotlivé štáty následne prevzali ako záväzok. Do *Národného akčného plánu pre ženy* (1997) sa mnohé úlohy v explicitnej podobe nedostali.

Slovenská republika síce podpísala medzinárodné dokumenty, ale v mnohých smeroch ich neplní, prevzala na seba záväzky, ale mnohé z nich nerealizuje. Oficiálni predstavitelia a štruktúry akoby ešte dostatočne nepochopili závažnosť problému rovnosti žien a mužov a jeho podstatu (t. j. jeho súvis s ľudskými právami). Konštatovalo sa to aj vo *Výhodnení Východiskovej správy SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW) pred Výborom OSN pre odstránenie diskriminácie žien (pozri časť 3.1.).

Národný akčný plán pre ženy v SR (1997)

Na základe odporúčaní *Pekínskej akčnej platformy* Koordinačný výbor pre problematiku žien v roku 1997 vypracoval *Národný akčný plán pre ženy v SR* (NAP). Vláda SR dokument schválila uznesením č. 650/1997. NAP je hlavný programový dokument vlády SR, ktorý si kladie za cieľ zlepšiť postavenie žien na Slovensku v časovom horizonte desiatich rokov. Jeho prioritou a zároveň kľúčovou hodnotou či princípom je rovnoprávnosť žien a mužov vo všetkých oblastiach života. Dokument určuje strategické kroky a ciele, ktoré má vláda realizovať s aktívnou účasťou mimovládnych organizácií. Obsahuje osem národných priorít na desať rokov, pri ktorých boli určené aj zodpovedné inštitúcie (spravidla relevantné ministerstvá).

Národné priority podľa Národného akčného plánu pre ženy v SR (1997)

- Prakticky realizovať v právnom systéme zakotvené rovnoprávne postavenie ženy v rodine, v zamestnaní a v spoločnosti
- Vytvárať priestor pre osobnú voľbu rozvojových životných stratégií žien v rodine, zamestnaní a spoločnosti
- Vytvárať podmienky na odstránenie ekonomických znevýhodnení, ktoré môžu viesť k hmotnej núdzi žien
- Formovať verejnú mienku, aby rešpektovala rovnoprávnosť žien a mužov
- Vytvárať podmienky na ochranu a posilnenie zdravia žien
- Vytvárať podmienky na elimináciu násilia páchaného na ženách
- Vytvárať podmienky na rozvoj osobnosti a pracovné uplatnenie žien s menšími rozvojovými šancami (napríklad ženy žijúce na vidieku, ženy rómskeho etnika, nezamestnané ženy, ženy nedostatočne pripravené na úlohu matky, ženy so zdravotným postihnutím)
- Podporovať činnosť organizácií zameraných na podporu a rozvoj žien na národnej i medzinárodnej úrovni

V rámci úlohy „Vytvárať podmienky na elimináciu násilia páchaného na ženách“ boli formulované nasledujúce opatrenia:

- vytvárať legislatívne a výchovné opatrenia na elimináciu násilia páchaného na ženách
- podporovať zriaďovanie zariadení pre ženy, na ktorých je páchané násilie (azylové domy), resp. zariadení pre ženy a deti počas rozvodu, resp. preklenutia ťažkej životnej situácie, a poskytovať poradenské služby

- legislatívne zabezpečiť, aby trestné činy voči členovi rodiny boli stíhané zo zákona a nebol vyžadovaný súhlas obete násilia či znásilnenia
- vytvárať výchovné programy zamerané na zmenu správania agresívneho jedinca s cieľom jeho možného návratu do rodiny
- vytvárať podmienky na zriadenie SOS-linky pre obeť násilia a zabezpečiť školenie pracovníkov existujúcich liniek dôvery
- zapojiť sa do národných a medzinárodných programov, ktorých cieľom je eliminácia prostitúcie a obchodovania so ženami a deťmi, a výsledky týchto programov pravidelne zverejňovať

Plnenie *Národného akčného plánu pre ženy v SR* jeho realizátori ročne vyhodnocujú a Koordinačný výbor pre problematiku žien pravidelne predkladá vláde SR správu o plnení. Pozitívom NAP je fakt, že rezorty sa musia problematikou žien zaoberať a plniť a sledovať plnenie stanovených priorít. Negatívom je značná formálnosť v prístupe k plneniu uvedených opatrení a nedostatok politickej vôle podporovať a presadzovať reálne zmeny. Potrebné je aj aktualizovať jednotlivé konkrétne opatrenia na riešenie. V tejto súvislosti je tiež potrebné pripomenúť odporúčanie Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien uvedené v komentári k *Východiskovej správe SR k CEDAW*: „zabezpečiť finančné krytie realizácie NAP“. Niektoré z výhrad sú totožné ako v prípade ďalšieho národného dokumentu z tejto oblasti, *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov*.

Koncepcia rovnosti príležitostí žien a mužov (2001)

Materiál vypracoval Odbor rovnosti príležitostí pri Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR (názov odboru v čase prijatia dokumentu) a vláda SR ho schválila uznesením č. 232/2001 z marca 2001. Hlavným cieľom *Koncepcie* je aplikácia rovnosti príležitostí žien a mužov vo všetkých sférach spoločnosti ako súčasť dodržiavania základných ľudských práv a slobôd. Jej ciele sa majú realizovať prostredníctvom opatrení a odporúčaní v oblastiach ako trh práce, verejný a politický život, rodina atď. Úlohy majú zodpovedných riešiteľov s termínmi plnenia a priebežného vyhodnocovania. Správu o plnení úloh vypracúva príslušný odbor MPSVR SR a predkladá na rokovanie Rady hospodárskej a sociálnej dohody.

Ciele *Koncepcie* sa realizujú konkrétnymi úlohami vyplývajúcimi z implementácie princípu rovnosti príležitostí žien a mužov. Tento princíp je zahrnutý v záveroch z konferencií OSN a iných medzinárodných organizácií a z predstupu stratégie SR do Európskej únie.

Úlohy podľa Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov (2001)

- Legislatívne zabezpečiť rovnosť príležitostí vo všetkých sférach života spoločnosti
- Adekvátne inštitucionálne zabezpečiť rovnosť príležitostí, a to na všetkých úrovniach štátnej správy a samosprávy vyšších územných celkov
- Aplikovať princíp rovnoprávnosti žien a mužov v sociálno-ekonomickej oblasti a v pracovnoprávných vzťahoch
- Uplatňovať zásadu rovnakej odmeny za prácu rovnakej hodnoty pre ženy a mužov, realizovať zásadu rovnakého zaobchádzania medzi ženami a mužmi pokiaľ ide o pracovné podmienky a o prístup k zamestnaniu, k odbornej príprave, k postupu v zamestnaní
- Zakotviť povinnosť zamestnávateľa vytvárať podmienky na zosúladenie pracovného a rodinného života zamestnancov, stimulovať zamestnávateľov k vytváraniu variabilných foriem zamestnávania žien a mužov
- Zabezpečiť postupné vykonávanie zásady rovnakého zaobchádzania vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením, nanovo upraviť problematiku dôchodkového zabezpečenia/poistenia (zakotviť vykonávanie zásady rovnakého zaobchádzania v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia)
- Zvýšiť participáciu žien vo verejnom a politickom živote, podporovať mimovládne organizácie v aktivitách zameraných na zvyšovanie záujmu žien o angažovanie sa v politickom a verejnom živote, zaviesť dočasné opatrenia (napríklad kvóty) s cieľom zvýšiť percentuálne zastúpenie žien na kandidačných listinách a nominovanie žien do vedúcich politických funkcií
- Podporovať zviditeľňovanie ženy ako osobnosti s vlastnými cieľmi a možnosťami seberealizácie, prostredníctvom mediálnej politiky odbúravať stereotypný pohľad na postavenie ženy v spoločnosti
- Zmeniť tradičné rodové nazeranie na rodinu a postavenie partnerov v rámci rodiny, posilniť úlohu muža pri starostlivosti o deti, podporiť výskum neplatennej domácej práce a vyvinúť aktivity na zvýšenie jej spoločenského uznania

Opatrenia zamerané na elimináciu násillia páchaného na ženách sú uvedené v rámci bloku „Opatrenia a odporúčania na aplikáciu rovnosti príležitostí v rodine“:

- vypracovať národnú stratégiu na elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách (do 2002)
- podporovať zriadenie zariadení pre obeť domáceho násillia v rámci novelizácie *Zákona o sociálnej pomoci* (do 2002)
- doplniť právne predpisy z oblasti eliminácie domáceho násillia, sexuálneho obťažovania a obchodu s ľudskými bytosťami (do 2001)
- zabezpečiť realizáciu výcvikových programov na zvyšovanie vnímavosti voči rodovo podmienenému násilliu pre policajtov, prokurátorov, sudcov, sociálnych pracovníkov a lekárov (priebežne);
- vo všetkých štatistikách o trestných činoch špecifikovať pohlavie páchatelov a obeť a ich vzájomný vzťah, aby sa uľahčila identifikácia rodovo podmieneného trestného činu.

Mimovládne organizácie *Koncepcii* od začiatku vytýkajú príliš všeobecne a „byrokraticky“ sformulované priority a ciele a slabú kontrolu implementácie politiky – chýbajú kontrolné mechanizmy, lokálne úrady či siete. *Koncepcia* nie je koordinovaná nad úrovňou ministerstiev a bola schválená bez finančnej podpory na jej realizáciu zo štátneho rozpočtu. Pre budúcnosť by bolo potrebné dobudovať inštitucionálnu bázu tejto agendy s definovanou zodpovednosťou a právomocami (špeciálny vládny výkonný orgán pre politiku rovnosti príležitostí, samostatný parlamentný výbor atď.), presadzovať otázku jej financovania (žiaden program sa nedá realizovať bez finančného pokrytia), zvýšiť uvedomenie vládnych činiteľov o týchto otázkach (len s podporou členov vlády sa dá preniesť na nižšie úrovne) a povedomie spoločnosti o ľudských právach žien.

Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách (2004)

Podľa *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov* mala byť špeciálna stratégia pre oblasť násillia páchaného na ženách a v rodinách vypracovaná do konca roku 2002. Za týmto účelom vznikla v roku 2000 pri Rade vlády pre prevenciu kriminality Expertná skupina na elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodine. Práca expertnej skupiny sa však v roku 2002 pribzdila a dva roky skupina nezasadala. Úloha bola preto presunutá na rok 2004 a koordinátorom prác sa stal príslušný odbor Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (v tom čase *Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie*). Po viacerých neúspešných pokusoch o spresnenie názvu strategického materiálu a po niekoľkonásobnom prepracovaní pôvodne pripraveného textu vláda SR koncom roku 2004 dokument schválila pod pôvodným názvom: *Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách*.

Publikovaný materiál obsahuje nasledujúce časti: predslov, vlastnú stratégiu, tri prílohy (*Analýza situácie v oblasti násillia páchaného na ženách*, *Návrh na rozpracovanie základných opatrení jednotlivých operačných cieľov Národnej stratégie* a *Odporúčanie Výboru ministrov členských štátov RE o ochrane žien pred násillím*) a uznesenie vlády SR.

Základné súčasti Národnej stratégie na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách (2004):

- Úvod
- Východiská stratégie (medzinárodné záväzky, dokumenty vlády SR, súčasná právna úprava, definícia, základné princípy, ciele a realizačné zásady)
- Strategicko-analytická časť (charakteristika násillia vo vzťahu k ženám, deťom, starším občanom a zdravotne postihnutým občanom)
- Oblasť intervencie rozdelená do štyroch okruhov: trestnoprávny a občiansky rámec, poskytovanie pomoci obeť, prevencia, výskum

Každá zo štyroch definovaných oblastí *Stratégie* má sformulovaný operačný cieľ, priority a navrhnuté konkrétne opatrenia. Následne má byť pre každú vymedzenú skupinu vypracovaný akčný plán – s definovanou zodpovednosťou a termínmi.

Prijatiu *Stratégie* predchádzali mnohé zápasy a diskusie v rámci Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVR SR), ako aj medzi ním a mimovládnyimi organizáciami. Konfúznym názvom stratégie, ktorý spája do jedného materiálu násillie páchané na ženách a násillie v rodinách a nerozlišuje medzi náhodným a rodovo podmieneným násillím páchaným na ženách (bližšie pozri časť I) viedol k viacerým pokusom koordinátora prípravných prác (Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie MPSVR SR) o zmenu príslušného uznesenia vlády v záujme

špecifikácie pripravovaného dokumentu iba na násillie páchané na ženách. Úsilie podporované a odporúčané aj expertkami a MVO však nenašlo politickú podporu v rámci vedenia MPSVR SR. Rovnako sa nepodarilo presadiť také obsahové naplnenie stratégie, ktoré by dôsledne vychádzalo z princípov *Pekínskej akčnej platformy* a ktoré pripravil Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie MPSVR SR v spolupráci s MVO a expertkami. Neochota vedenia MPSVR SR akceptovať obsah stratégie hlásiaci sa k medzinárodným princípom pre túto oblasť (rodová podmienenosť násillia páchaného na ženách, spoločná agenda pre násillie v súkromnom a verejnom živote) viedla dokonca k rezignácii riaditeľky spomínaného odboru MPSVR SR na svoju funkciu.

Navrhané znenie *Stratégie* vyvolalo silnú vlnu nesúhlasu v expertných a mimovládnych kruhoch. Napriek mnohým pripomienkam (hromadným a zásadným – pozri www.esfem.sk) bol dokument napokon predložený a neskôr aj schválený na rokovaní vlády pod pôvodným konfúznym názvom aj s mnohými kritizovanými nedostatkami. Dokument obsahuje záväzok dopracovať špecifické akčné plány pre jednotlivé skupiny postihnuté násillím v rodine. Zostáva iba dúfať, že to poskytne príležitosť na presadenie niektorých požiadaviek, ktoré doteraz neuspeli.

3.2.2.2. Inštitucionálne mechanizmy: história a súčasnosť

Národné inštitucionálne mechanizmy na zlepšenie života a postavenia žien tvoria inštitucionálnu základňu, ktorej úlohou a cieľom je presadzovanie rodovej rovnosti, začleňovanie rodovej optiky do politiky, zákonodarstva a spoločenských stratégií krajiny. Spravidla ide o orgány na úrovni výkonnej moci, parlamentu, ale aj o špeciálne orgány vytvorené na komunikáciu medzi štátnym sektorom a odbornou a laickou verejnosťou. V SR sa postupne podarilo vytvoriť niektoré prvky takéhoto mechanizmu, spravidla však nemali dlhú životnosť.

Rovina výkonnej moci

Na úrovni výkonnej moci bol vôbec prvým orgánom na podporu rovnosti medzi ženami a mužmi Vládny výbor pre ženu a rodinu. Pôsobil však iba dva roky (1991 – 1992) a po jeho zrušení v SR niekoľko rokov absentovala podobná inštitúcia. Nové mechanizmy na ochranu a podporu rodovej rovnosti sa začali tvoriť až v nadväznosti na IV. Konferenciu o ženách (Peking, 1995).

Ďalší krok v tvorbe inštitucionálnej siete predstavovalo zriadenie Odboru rovnosti príležitostí (február 1999), ktorý bol organizačne začlenený do MPSVR SR. Jeho poslaním malo byť odstraňovanie nerovnosti v postavení žien a mužov a medzi jeho hlavné úlohy patria gestorstvo a legislatívna iniciatíva v oblasti rovnosti príležitostí a monitoring praktického dopadu prijatých opatrení. Odbor má delegovanú zodpovednosť za spoluprácu pri rekodifikácii pracovného, rodinného a občianskeho práva, analýzu situácie v rovnosti príležitostí, návrhy legislatívnych úprav trestného práva, implementáciu európskeho právneho systému do domáceho práva, analýzu existujúcich medzinárodných dohôrov a dokumentov, koordináciu napredovania štátnych orgánov a inštitúcií pri zavádzaní princípov rovnosti, realizáciu tréningov a vzdelávania pre zamestnávateľov a štátnych zamestnancov, tvorbu tímov dobrovoľníkov pre otázky rovnosti a podobne. Medzi jeho úlohy patrí i spolupráca pri vypracúvaní dôležitých dokumentov MPSVR SR spätých s otázkami rodovej rovnosti a prevenciou násillia páchaného na ženách.

Od roku 2002 bola k pôvodnému odboru pričlenená celá agenda antidiskriminácie a jeho názov sa zmenil na Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie. Podľa najnovšieho zámeru MPSVR SR sa má na jar 2005 problematika rodovej rovnosti zlúčiť s rodinnou politikou a má vzniknúť nový odbor pod názvom Odbor rodinnej a rodovej politiky. Až nadchádzajúce obdobie ukáže, či to ešte väčšmi neoslabí dôraz na agendu rovnosti príležitostí žien a mužov.

Celkovo možno konštatovať, že Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie nemá podobu a status porovnateľné s podpornými inštitúciami bežnými v krajinách EÚ. Spôsobuje to celý rad okolností, napríklad začlenenie tohto orgánu do jedného ministerstva, navyše politicky slabého; jeho poradný status a absencia skutočných zodpovedností a právomocí; absencia regionálnych štruktúr (na nižších úrovniach výkonnej moci nie sú vytvorené jednotky pre túto agendu); chýbajúca explicitná definícia agendy odboru v *Zákone o štátnej službe* a iných dôležitých predpisoch; nedostatočné personálne a finančné zabezpečenie jeho činnosti. V tejto situácii nemôže odbor plnohodnotne plniť úlohu, ktorá sa od neho očakáva na úrovni výkonnej moci v oblasti rovnosti žien a mužov (presadzovanie rodovej rovnosti, začleňovanie rodovej optiky do politiky, zákonodarstva a spoločenských stratégií krajiny).

Rovina zákonodarnej moci

V roku 1999 vznikla v Národnej rade SR Parlamentná komisia žien (PKŽ) pri Výbore NR SR pre ľudské práva a menšiny. PKŽ mala pomáhať s riešením tzv. ženských otázok týkajúcich sa postavenia žien, ale aj detí, mládeže a rodiny v spoločnosti, a pomáhať s legislatívnou reformou v tejto oblasti. Členovia PKŽ mohli podávať návrhy legislatívnych zmien na základe aktuálnych požiadaviek žien a ženských MVO. Jej stanoviská však mali pre výbory NR SR iba odporúčací charakter.

Pri vytváraní nového parlamentu po voľbách v roku 2002 sa prejavilo úsilie založiť pre túto agendu samostatný výbor, a nie iba komisiu. Táto myšlienka sa zrodila v rámci projektu MATRA (spoločného projektu EÚ a vlády SR zastúpenej MPSVR SR), ktorého cieľom bolo kriticky zhodnotiť slovenský „národný mechanizmus“ a navrhnuť štruktúru potrebných inštitúcií pre politiku rodovej rovnosti, zodpovedajúcu podmienkam na Slovensku. Jeden z návrhov smeroval k založeniu samostatného parlamentného výboru pre rovnosť žien a mužov, ktorý by mal viac kompetencií a možností ako parlamentná komisia. Návrh však nebol prijatý a napokon táto agenda nezískala ani adekvátny status, ani primerané pomenovanie. V roku 2003 vznikla na pôde Národnej rady SR nová parlamentná Komisia pre rovnosť príležitostí a problematiku žien pri Výbore pre ľudské práva, menšiny a problematiku žien. Komisia sa plánuje venovať aj otázkam súvisiacim s násilím páchaným na ženách.

Nadrezortná a nadsektorová úroveň

Ani táto rovina inštitucionálneho krytia problematiky rodovej rovnosti sa v SR nevyznačuje žiaducou stabilitou. V roku 1996, t. j. rok po Pekínskej konferencii, bol vytvorený Koordinačný výbor pre problematiku žien (KVPŽ) na základe uznesenia vlády SR č. 116/96. Štatút ho definoval ako poradný, koordinačný a iniciatívny orgán vlády zameraný na presadzovanie záujmov a potrieb žien v spoločnosti. Z takejto definície vyplýva, že výbor nemal skutočnú zodpovednosť a právomoci pre problematiku rovnosti príležitostí žien a mužov. Nebol zriadený zo zákona, preto nebol imúnny voči zmenám vlády či zmenám vo vláde, rovnako nemal vytvorené lokálne alebo aspoň regionálne štruktúry.

Prvej zmeny sa KVPŽ dočkal už v roku 1999, keď ho vláda svojím uznesením predefinovala na poradný, koordinačný a iniciatívny orgán vlády SR pre problematiku žien a otázky rovnakých príležitostí žien a mužov vo všetkých oblastiach verejného a rodinného života. Zmenilo sa aj jeho vedenie a zastúpenie – boli v ňom zástupcovia NR SR, rezortov, MVO, cirkvi a výskumných inštitúcií. Výbor zasadal najmenej dvakrát za rok (jeho expertné skupiny častejšie) a predsedal mu minister práce, sociálnych vecí a rodiny.

Ďalšiu zásadnejšiu zmenu postavenia a kompetencií výbor prekonal v roku 2001. V zmysle uznesenia vlády SR a rozhodnutím vedenia MPSVR SR bol transformovaný na medzirezortný expertný poradný orgán ministra práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Po parlamentných voľbách v roku 2002 sa činnosť KVPŽ neobnovila a v súčasnosti Slovensko takýto orgán nemá.

Pri hodnotení zmien v štatúte KVPŽ možno konštatovať postupné oslabovanie jeho statusu. Odohrával sa presne opačný proces ako uvádzali odporúčania Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien uvedené vo *Východiskovej správe SR k CEDAW*, kde sa hovorilo o potrebe „posilniť tento orgán a jeho programy“ a „vytvoriť priaznivé finančné a personálne podmienky na jeho činnosť“. Nesplnilo sa ani odporúčanie „prehodnotiť názov KVPŽ“ tak, aby sa v ňom explicitne spomínala rodová rovnosť. Načrtnutý príbeh KVPŽ je veľmi vzdialený príbehu lídra v presadzovaní rovnosti žien a mužov na národnej úrovni.

3.2.3. ZHRNUTIE A ZÁVERY PRE BUDÚCNOSŤ

Súčasná štruktúra národného mechanizmu v SR (inštitúcie a zákony) zďaleka nezodpovedá stavu, aký sa požaduje v medzinárodných dohovoroch a schválených dokumentoch. V SR neexistuje orgán, ktorý by mal vo svojej kompetencii skutočnú zodpovednosť a právomoci pre problematiku rodovej rovnosti. Štruktúra národného mechanizmu nie je jasne definovaná, inštitúcie nemajú silu na vytváranie vládnej politiky vo vzťahu k rodovej rovnosti. Prvky výkonnej moci sú organizačne zaradené v rámci politicky slabého ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. V takomto postavení závisia od vôle vládnucej koalície a pri zmene vlády môže byť ohrozená celá inštitúcia.

Inštitucionálne mechanizmy, ktoré v SR existujú, sú v podstate iba „náčrtkami“ požadovaných podporných inštitúcií. Ani jeden z vytvorených orgánov pre politiku rodovej rovnosti nie je nadrezortný a „nadministerstevný“ koordinovaný. Nemajú vytvorené žiadne lokálne či regionálne siete a kontrolné mechanizmy na implementáciu tejto politiky.

Priority a ciele národnej politiky pre rodovú rovnosť (Konceptia, NAP) sú formulované príliš všeobecne, nevyhádžajú z chápania práv žien ako ľudských práv. Na ich realizáciu navyše chýba finančná podpora zo štátneho rozpočtu. Schvaľovanie relevantných národných dokumentov vládou je viac-menej formálne, bez pripomienok a širšieho oboznámenia sa s problematikou a medzinárodnými záväzkami. Hodnotiace správy za jednotlivé rezorty sú spravidla iba „úradnícke“, rezorty si len formálne splnia „povinnosť“ a až do ďalšieho hodnotiaceho termínu na túto politiku zabúdajú. Vyhodnotenie plnenia sa spracúva neverejne, čo nemôže byť zárukou objektivity.

Pre budúcnosť by bolo preto nanajvýš žiaduce preťať tento bludný kruh formalizmu a vyvinúť účinné úsilie na posilnenie inštitucionálnych mechanizmov. Tomuto cieľu zodpovedajú nasledujúce úlohy:

- Politiku rovnosti žien a mužov je potrebné podporiť inštitúciami s definovanou zodpovednosťou a právomocami. Prioritou by malo byť vytvorenie Výboru NR SR pre rodovú rovnosť. Od vlády SR je potrebné požadovať

vytvorenie špeciálneho výkonného orgánu pre túto oblasť. V západnej Európe túto funkciu plní buď samostatné ministerstvo (aspoň dočasné), alebo rôzne vládne orgány v čele s niektorým z ministrov. V niektorých krajinách sa uplatňuje model „rotujúceho“ ministra. V každom prípade by však tento orgán nemal byť iba poradným.

- Problematika rodovej rovnosti by sa mala zaradiť do *Kompetenčného zákona a Zákona o štátnej službe*, ktoré definujú obsah výkonu štátnych inštitúcií (v súčasnosti je iba implicitnou súčasťou rodinnej politiky).
- Je potrebné zabezpečiť financovanie tejto politiky, pretože nijaký program nie je možné realizovať bez finančného krytia.
- Je potrebné pristúpiť k príprave zákona o rodovej rovnosti a za týmto účelom preštudovať už existujúce zákony o rodovej rovnosti v Európe.
- Uplatňovanie rodového hľadiska, čiže „gender mainstreaming“ musia podporiť predstavitelia vlády, pretože iba tak sa dá preniesť na nižšie úrovne.

Konkrétne v prípade problematiky násilia páchaného na ženách na Slovensku nie je výrazný politický záujem o jej riešenie. V programoch politických strán sa spomína skôr domáce násilie (ak vôbec) než násilie páchané na ženách (Filadelfiová, 2003). Ako vyplýva z doterajšieho rozboru, existujúce inštitucionálne mechanizmy, ktoré majú potláčať násilie páchané na ženách vo svojej náplni, sú slabé. To je v zjavnom rozpore so skutočnosťou, že SR je viazaná všetkými vyššie spomenutými medzinárodnými dohovormi a deklaráciami, zahŕňajúcimi aj problematiku násilia páchaného na ženách, pretože ich ratifikovala, alebo sa k nim prihlásila. So vstupom do EÚ v roku 2004 sa pre Slovensko stali záväznými i legislatívne a programové dokumenty EÚ (vrátane *Rámcovej stratégie spoločensva pre rodovú rovnosť* a pod.).

Hoci sa Slovenská republika ako členská krajina hlási k záverom OSN, RE či EÚ, vládni predstavitelia doteraz nespĺnili ani základné odporúčanie rozvíjať a podporiť filozofiu nulovej tolerancie. Nejde len o uskutočňovanie konkrétnych krokov a opatrení, ale aj o politickú vôľu verejne uznať dôležitosť tohto problému a verejne odsúdiť a odmietnuť mužské násilie páchané na ženách. Na rozdiel od okolitých krajín, kde sa v politike nulovej tolerancie násilia páchaného na ženách osobne angažovali najvyšší predstavitelia vlád (napríklad bývalý rakúsky spolkový kancelár Dr. Franz Vranitzký), na Slovensku sa podobný vzor ešte nevyskytol. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na súvislosť medzi ľahostajnosťou politických elít a nezdravou zhovievavosťou laickej i odbornej verejnosti k porušovaniu ženských ľudských práv. Kým politické elity na Slovensku nedajú jasný signál, že nebudú tolerovať utrpenie týraných žien, a nezačnú systematicky riešiť problematiku, je iba malá nádej na zmenu.

3.3. LEGISLATÍVA TÝKAJÚCA SA NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

Prvé výskumy o domácom násilí páchanom na ženách poukázali na rozsah existencie tohto javu na Slovensku a zintenzívnili úvahy a diskusiu o jeho príčinách a dôsledkoch v SR (napríklad Bodnárová – Filadelfiová, 2002; 2003).

Odborná verejnosť vo viacerých krajinách dospela k záveru, že násilie páchané na ženách je mimoriadne závažný problém, ktorému by mala venovať zodpovedajúcu pozornosť celá spoločnosť. Násilie nemôže byť súkromnou záležitosťou, naopak, musí byť presne definované legislatívou. Rakúsko, Veľká Británia, Írsko, Turecko, Južná Afrika, Cyprus a ďalšie štáty v poslednom desaťročí minulého storočia prijali právne normy týkajúce sa násilia v partnerských vzťahoch.

3.3.1. PRÁVNA ÚPRAVA DOMÁCEHO NÁSILIA V SR DO ROKU 1999

Na nevyhnutnosť zmien v oblasti legislatívy začali na Slovensku ako prvé upozorňovať MVO zaoberajúce sa pomocou týraným ženám. Od roku 1995 sa objavili viaceré iniciatívy s konkrétnymi návrhmi zmien, a to najmä v *Trestnom zákone SR č. 140/1961 Zb. v platnom znení*.

Prvé návrhy na zmeny v Trestnom zákone SR

- Dr. Eva Sopková z organizácie ProFamilia (Humenné) 3. mája 1995 v otvorenom liste vtedajšiemu podpredsedovi Národnej rady SR Jozefovi Migašovi žiadala o zmenu znenia § 215 *Trestného zákona*, ktorý upravoval týranie zverenej osoby a poskytoval ochranu maloletým deťom a plnoletým osobám, ktoré boli z dôvodu choroby, staroby, invalidity či mentálnej retardácie odkázané na starostlivosť iného. Týrané ženy, ktoré sú svojprávnymi osobami, neboli týmto ustanovením chránené vôbec. V tom čase sa často ozývali prirovnania, že ženy zažívajúce

domáce násilie sú na tom horšie ako týrané a opustené zvieratá, keďže § 203 *Trestného zákona* obsahoval skutkovú podstatu trestného činu týrania zvierat.

- Novelizáciu § 215 *Trestného zákona* považovala za najschodnejšiu cestu k zlepšeniu situácie týraných žien aj skupina právničiek z AdvoCats for Women. Zhodli sa na tom v januári 1999 v Celakoviciach pri Prahe na prvom pracovnom stretnutí v rámci medzinárodného tréningového projektu pre právničky zo Slovenska a Českej republiky. Projekt bol financovaný z programu EÚ *Phare for Democracy*. V tom období bola česká aj slovenská právna úprava až na malé výnimky takmer totožná, takže boli aj zhodné východiská pre analýzu platnej právnej úpravy.

Prvoradou úlohou bolo **zvoliť si a definovať základné pojmy**. Veľkú dilemu predstavovala otázka, či zaviesť pojem domáce násilie, násilie v rodine, násilie páchané na ženách alebo násilie v intímnom vzťahu. Hoci právny poriadok SR neupravoval inštitút „domáceho násillia“ a „verejného násillia“, približne od roku 1995 sa v odbornej literatúre začali objavovať snahy o vymedzenie základných znakov oboch týchto javov. V rôznych správach sa postupne zavádzala aj kategorizácia jednotlivých trestných činov podľa toho, či ich bolo možné zaradiť pod domáce násilie alebo pod násilie verejné.

Zahraničné prístupy k legislatívne vymedzeniu základných pojmov

Napriek tomu, že v zahraničí v tom čase už právne normy upravovali problematiku domáceho násillia, neexistovala jeho jednotná definícia. Niektoré právne normy zužujú domáce násilie len na násilie v partnerských vzťahoch a niektoré pod domáce násilie zahŕňajú aj násilie páchané na deťoch a senioroch (starších členoch domácnosti). V angloamerickej oblasti sa udomácnil pojem domáce násilie (*domestic violence*), v nemecky hovoriacich krajinách zas pojem násilie v rodine (*family violence*).

Viacere medzinárodné dokumenty a štúdie uvádzajú pojmy ako „násilie páchané na ženách“ (*violence against women*), „rodovo podmienené násilie“ (*gender based violence*), „zneužívanie žien/manželiek“ (*woman/wife abuse*), „partnerské zneužívanie“ (*spouse abuse*), týraná žena (*battered woman*) a mnohé ďalšie. Konkrétne v *Deklarácii o odstránení násillia páchaného na ženách*, ktorú schválilo Valné zhromaždenie OSN v roku 1993, sa pod pojmom „násilie páchané na ženách“ chápe „akýkoľvek čin násillia založený na rodovej nerovnosti, ktorého dôsledkom je, alebo ktorý smeruje k fyzickému, sexuálnemu alebo psychickému poškodeniu trpiacej ženy, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokolvek obmedzenia slobody, či už vo verejnom, alebo súkromnom živote.“

Z uvedených príkladov možno dedukovať, že pojem „domáce násilie“, resp. „násilie v rodine“ je širší ako pojem „násilie páchané na ženách“, resp. „týranie žien“. Dôležitá je skutočnosť, že v texte zákonov sa používajú rodovo neutrálné pojmy, a preto obsahujú napríklad pojmy „domáce násilie“ a „násilie v partnerských vzťahoch“. Niektoré medzinárodné dokumenty a deklarácie sa týkajú len určitých skupín osôb, preto môžu obsahovať aj pojem násilie páchané na ženách.

V niektorých krajinách, napríklad v Juhoafrickej republike, prijali zákon, ktorý v sebe obsahoval hmotnoprávnu (skutkové podstaty jednotlivých trestných činov so sankciami za takýto čin) aj procesnoprávnu úpravu (konanie o týchto trestných činoch). Podľa názoru expertiek z AdvoCats je tento model – vzhľadom na slovenský systém práva – nepriechodný a rozhodli sa pre alternatívu noviel už existujúcej právnej úpravy. Vychádzali pritom z vtedajšej úpravy relevantných pojmov.

Predchádzajúce právne vymedzenie pojmov relevantných k domácejmu násilliu (stav do roku 1999)

Blízka osoba

- § 116 *Občianskeho zákonníka*: Blízkou osobou je príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pocitovala ako vlastnú ujmu.
- § 89 *odsek 7 Trestného zákona*: Blízkou osobou sa rozumie príbuzný v pokolení priamom, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke len vtedy, keby ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pocitovala ako ujmu vlastnú. Blízkou osobou sa na účely trestných činov násillia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi podľa §197a odseku 2, týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 215, vydierania podľa § 235 odseku 2 písm. c), znásilnenia podľa § 241 odseku 2 písm. c), sexuálneho násillia podľa § 241a odseku 2 písm. c) rozumie aj bývalý manžel, druh, bývalý druh, rodič spoločného dieťaťa a osoba, ktorá je vo vzťahu k nim blízkou osobou podľa prvej vety, ako aj osoba, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

- § 68 *odsek 4 Zákona o priestupkoch*: Blízkou osobou sa rozumie príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v rodinnom či obdobnom pomere sa považujú za osoby navzájom blízke, len ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, právom pocitovala druhá ako vlastnú ujmu.

Domácnosť

- § 115 *Občianskeho zákonníka*: Domácnosť tvoria fyzické osoby, ktoré spolu trvalo žijú a spoločne uhrádzajú náklady na svoje potreby.

Týranie zverenej osoby

- § 215 *Trestného zákona*: (1) Kto týra osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo vo výchove, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky; (2) Odňatím slobody na dva roky až osem rokov sa páchatel potrestá: a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 zvlášť surovým spôsobom alebo na viacerých osobách, b) ak pokračuje v páchaní takého činu po dlhší čas.

Prípady „domáceho násillia“, pokiaľ dosiahli intenzitu trestného činu, naplnili skutkovú podstatu niektorého z trestných činov proti rodine a mládeži, proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti a podobne, a boli upravené v *Trestnom zákone*.

Trestné činy upravené v *Trestnom zákone* (stav do roku 1999)

V. HLAVA: TRESTNÉ ČINY HRUBO NARUŠUJÚCE OBČIANSKE SPOLUŽITIE

- § 197a – vyhrážanie usmrtením alebo ublížením na zdraví

- § 206 – ohováranie

VI. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI RODINE A MLÁDEŽI

- § 212 – opustenie dieťaťa

- § 213 – zanedbanie povinnej výživy

- § 215 – týranie blízkej osoby

- § 216 – únos

- § 216 a – obchodovanie s deťmi

- § 217 – ohrozovanie mravnej výchovy mládeže

VII. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVIU

- § 219 – vražda

- § 220 – vražda novonarodeného dieťaťa matkou

- § 221 – ublíženie na zdraví

- § 222 – spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví

- § 230 – účasť na samovražde

VIII. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI SLOBODE A ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI

Trestné činy proti slobode:

- § 231 – obmedzovanie osobnej slobody

- § 232 – pozbavenie osobnej slobody

- § 233 – zavlčenie do cudziny

- § 234 – lúpež

- § 235 – vydieranie

- § 237 – útlak

- § 238 – porušovanie domovej slobody

- § 239 – porušovanie tajomstva prepravovaných správ

Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti:

- § 241 – znásilnenie

→ § 246 – obchodovanie so ženami

→ § 242 – pohlavné zneužívanie

→ § 243 – pohlavné zneužívanie v závislosti

IX. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI MAJETKU

→ § 247 – krádež

→ § 248 – sprenevera

→ § 249 – neoprávnené užívanie cudzej veci

→ § 249b – neoprávnený zásah do práva k domu, bytu alebo k nebytovému priestoru

→ § 250 – podvod

Vzhľadom na skutočnosť, že judikatúra považovala za ublíženie na zdraví takú ujmu na zdraví, ktorá vyžadovala najmenej sedem a viac dní liečby, prípadne práceneschopnosti, pokiaľ poškodenému sťažovala zvyčajný spôsob života; často bolo správanie útočníka posudzované podľa zákona o priestupkoch (§ 49 – priestupky proti občianskemu spolunažívaniu). Dochádzalo tak k paradoxnej situácii, keď bolo násilné konanie páchatela preukázané, ale pretože „len“ zbitie k trestnej zodpovednosti nestačilo, išlo o priestupok, za ktorý bolo možné uložiť pokutu do výšky 3 000 Sk.

Pritom už od roku 1965 bol známy judikát, podľa ktorého pracovná neschopnosť je síce dôležitým kritériom pri posudzovaní „ublíženia na zdraví“, ale nie je jediným ani rozhodujúcim kritériom (R II/1965). V niektorých prípadoch ublíženie na zdraví nemuselo mať vôbec za následok pracovnú neschopnosť (napríklad vybitie niekoľkých zubov – R 21/1984, R 6 1967-II) (Stiffel – Kočica, 2001, s. 459). Jedna z účastníčok odborného seminára venovaného domácemu násiliu v tejto súvislosti poznamenala: „Nie je už možné, aby ľudia z krajín Európskej únie žasli nad tým, že u nás musí byť žena po napadnutí partnerom minimálne sedem dní práceneschopná, aby sa vôbec začalo hovoriť o trestnom čine“ (Domáci..., 1996, s. 14).

Ešte častejšie sa stávalo, že násilné konanie sa nepreukázalo a na základe tvrdenia proti tvrdeniu bývali konania ukončené bez obvinenia, resp. polícia nepresunula spis na priestupkový orgán, a v dôsledku márneho uplynutia jednoročnej lehoty bývali konania zastavené.

Skúsenosti MVO venujúcej sa problematike domáceho násillia poukazovali na to, že intenzita násillia sa rapídne stupňovala po podaní oznámenia o páchaní násillia. Ustanovenie § 163a *Trestného poriadku* pripúšťalo výnimku zo zásady legality (§ 2 odsek 3 *Trestného poriadku*). Pri vymenovaných trestných činoch (z ktorých väčšina patrila pod domáce násillie) mala poškodená osoba v prípade vzťahu k žalovanej osobe právo odoprieť výpoveď, čo zo strachu pred násilníkom často aj robila. Pri trestnom čine znásillenia a opilstva bolo možné proti tomu, kto bol v čase spáchania činu manželom alebo druhom poškodenej, začať, resp. v už začatom trestnom stíhaní pokračovať, iba so súhlasom poškodenej. Toto ustanovenie sa nepoužilo, ak takým činom bola spôsobená smrť. Súhlas s trestným stíhaním mohla poškodená osoba výslovným vyhlásením vziať kedykoľvek späť, a to až dovtedy, kým sa odvolací súd neodobral na záverečnú poradu. Výslovne odoprený súhlas však nebolo možné znovu udeliť.

V praxi sa tak často stávalo, že v prípade oznámenia domáceho násillia polícia situáciu bagatelizovala a snažila sa nezahajovať trestné stíhanie. Obete násillia totiž zo strachu pred páchatelom, s ktorým bývali v spoločnej domácnosti a nemali žiadnu šancu odstáhnovať sa od neho, vo väčšine prípadov súhlas k trestnému stíhaniu zobrali späť, čím policii narobili „len zbytočnú prácu navyše“.

Spomínané ustanovenie v danom období kritizovali viaceré odborníčky a odborníci. Možno súhlasiť s názorom, že na obeť bola zo zákona prenesená zodpovednosť za rozhodnutie a právny systém sa staval do alibistickej pozície vo veci postihu násillia v partnerských vzťahoch. Polícia ani prokurátor nemali povinnosť podávať obžalobu, ale záležalo na postoji obeť. Pritom až do novely *Trestného poriadku* z roku 1990 (*Zákon o trestnom konaní súdnom č. 141/1961 Zb. v platnom znení*) bolo možné stíhať tieto trestné činy z úradnej povinnosti bez ohľadu na stanovisko poškodenej (Domáci..., 1996, s. 23).

Viaceré zahraničné právne úpravy v tom čase zakotvovali povinnosť štátnych orgánov zahajovať trestné stíhanie domáceho násillia. V Kanade polícia sama od seba zahajuje trestné konanie, keď niekto oznámi domáce násillie, čiže oznamovateľom nemusí byť obeť. Tá nemá možnosť žalobu stiahnuť. Obeť môže tiež požiadať, že nechce, aby násilník po dobu troch mesiacov u nej býval, a že sa s ním v uvedenom čase nechce stretávať. Počas tohto obdobia musí muž navštevovať psychológa (Domáci..., 1996, s. 76). Mnohé z uvedených zahraničných prístupov poslúžili ako inšpirácia pre novely zákonov na Slovensku.

3.3.2. NOVELY ZÁKONOV TÝKAJÚCE SA DOMÁCEHO NÁSILLIA V SR Z ROKU 1999

Slovenská odborná i laická verejnosť zaoberajúca sa problematikou násillia páchaného na ženách si veľa sľubovala od novely *Trestného zákona* (zákon č. 140/1961 Zb. v platnom znení), konkrétne § 215, ktorá bola účinná od 1. septembra

1999. Pôvodná skutková podstata trestného činu týrania zverenej osoby v § 215 sa rozšírila aj na týranie blízkej osoby. Pojem „blízkej osoby“ vymedzoval § 89 *Trestného zákona*, kde sa ňou rozumel príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladali za osoby sebe navzájom blízke len vtedy, keď ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pocítovala ako ujmu vlastnú.

Zákonodarca jednoznačnejšie vymedzil aj objektívnu stránku skutkovej podstaty tohto trestného činu. Konanie páchatela uvedené v odsekoch a) až d): a) opakované bitie, neoprávnené uzatváranie, nadmerné vyvolávanie strachu alebo stresu alebo iné neprimerané alebo neodôvodnené trestanie; b) opakované neoprávnené odopieranie stravy, základného ošatenia, základnej hygieny, zdravotnej starostlivosti alebo bývania; c) nútenie k žobrote alebo k opakovanému vykonávaniu prác spôsobujúcich neúmernú fyzickú námahu vzhľadom na jej vek, zdravotný stav alebo fyzickú alebo psychickú vyspelosť, alebo k vykonávaniu iných činností, ktoré sú škodlivé ľudskému zdraviu; alebo d) opakované alebo nadmerné vystavovanie vplyvu látok, ktoré sú škodlivé ľudskému zdraviu – naplní znaky skutkovej podstaty trestného činu týrania, pokiaľ páchatel následkom vyššie uvedeného konania spôsobil týranú osobu fyzické alebo psychické utrpenie.

Komentáre k novelizovanému § 215 uvádzali, že nová úprava reaguje na požiadavku medzinárodných organizácií tak, že rozširuje trestnoprávnu ochranu aj na blízku osobu (resp. rozširuje trestnoprávnu ochranu pred tzv. domácim násillím aj na ženy). Išlo teda o ochranu pred domácim násillím bez rozdielu, či ide o muža alebo ženu (manžel, manželka, starý rodič a podobne). Za veľmi dôležitú sa považovala jasná formulácia v prípade druhého komentára, že ide najmä o ochranu žien, hoci formulácia zákona musí byť univerzálna.

Napriek tomu, že vymedzenie skutkovej podstaty týrania nezahŕňalo všetky známe formy týrania žien, novelu bolo možné považovať za jeden z prvých krokov k riešeniu závažného celospoločenského problému týrania žien a páchania násillia na ženách.

Súdna prax už v roku 1984 priniesla definíciu „týrania“, ktorá sa v tom čase vzťahovala na zverení osobu, ale stala sa dobre využiteľnou i pre posúdenie týrania blízkej osoby, ženy nevynímajúc: „Týraním sa rozumie také zlé nakladanie so zverenu osobou, ktoré sa vyznačuje hrubším stupňom necitlivosti a bezohľadnosti s určitým trvaním. Nevyžaduje sa, aby u zverenej osoby vznikli následky na zdraví, ale musí ísť o také konanie, ktoré týraná osoba pre jeho hrubosť, bezohľadnosť alebo bolestivosť pocíti ako ťažké príkorie“ (R20/1984).

V roku 1999 došlo k legislatívnym zmenám, ktoré prispeli k riešeniu problému sexualizovaného násillia (znásillenie, sexuálne zneužívanie, sexuálne násillie). Pozitívnym krokom bolo nahradenie pojmu skutkovej podstaty trestného činu „pohlavné zneužívanie“ pojmom „sexuálne zneužívanie“, ktorý má širší charakter a viac konvenuje psychologickéj teórii a praxi. Zároveň boli upravené skutkové podstaty trestných činov znásillenia a sexuálneho násillia. Zmeny nastali aj v úprave týkajúcej sa obchodovania so ženami, ktorá bola rozšírená a premenovaná na obchodovanie s ľudskými bytosťami. *Trestný zákon* ustanovil zmenu v doterajšom ponímaní obchodovania so ženami, keďže SR sa stávala nie len krajinou tranzitu, ale aj krajinou pôvodu a cieľovou krajinou obchodovania (a obchodované boli aj deti). Ustanovenie sa doplnilo aj o postih pre toho, kto obeť po doprave prevezme. Tým sa umožnilo stíhanie nie len osoby, ktorá obeť zláka, najme a dopraví, ale aj toho, kto po prevzatí pokračuje v páchaní trestnej činnosti aj v rámci cieľovej krajiny.

V roku 1999 bola v zmysle *Uznesenia Rady vlády SR pre prevenciu kriminality č. 20/1999 z 29. júna 1999* vytvorená Expertná skupina pre prevenciu násillia páchaného na ženách a v rodinách pri Rade vlády SR pre prevenciu kriminality. Expertná skupina vychádzala z modelových stratégií a praktických opatrení na elimináciu násillia páchaného na ženách v oblasti prevencie kriminality a trestnej justície, ktoré vypracovala OSN. Napriek tomu, že v roku 2000 expertky a experti vypracovali podklady k národnej stratégii, táto napokon nebola dokončená v stanovenom čase (podľa *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov v SR* mala byť dokončená v roku 2002, realitou sa stala až v roku 2004 – pozri časť 3.2.).

3.3.3. NOVELY ZÁKONOV TÝKAJÚCE SA DOMÁCEHO NÁSILLIA V SR Z ROKU 2002

V roku 2002 boli schválené vládne návrhy zákonov týkajúce sa problematiky domáceho násillia. Zmeny v apríli 2001 iniciovali členky Aliancie žien Slovenska (na príprave participovala aj autorka štúdie) a v úzkej spolupráci s Ministerstvom spravodlivosti SR boli v decembri 2001 spracované do návrhu jednej novely siedmich zákonov. Následne, v januári 2002, predložila poslankyňa Národnej rady SR Eva Rusnáková návrh šiestich noviel zákonov, ktoré iniciovala Národná asociácia sudkýň Slovenska – návrh však nakoniec stiahla.

3.3.3.1. Zásady novely zákonov z roku 2002

Na základe praktických skúseností z práce s klientkami (obeťami domáceho násillia), medzinárodných špeciálnych programov zameraných na prácu s obeťami domáceho násillia, konzultácií s odborníčkami z ďalších domácich aj zahraničných MVO, ktoré sa venujú problematike domáceho násillia, sa vypracovali podklady noviel zákonov, kto-

rých hlavné ciele sa dajú sformulovať do troch základných zásad: dosiahnuť maximálny efekt minimálnymi úpravami, zastaviť násilie v momente jeho najvyššej intenzity a zahrnúť všetky návrhy noviel do jedného komplexného návrhu.

Zásada 1: Dosiahnuť maximálny efekt minimálnymi úpravami. Keďže sa v tom čase pripravovala rekonštrukcia *Trestného zákona, Trestného poriadku, Občianskeho zákona a Občianskeho súdneho poriadku*, rozsiahla novelizácia nebola cieľom. Úsilie sa zameralo len na najnevyhnutnejšie zmeny.

Zásada 2: Zastaviť násilie v momente jeho najvyššej intenzity. Je všeobecne známe, že domáce násilie prebieha v cykle: štádium narastania násilia, štádium akútneho incidentu násilia, štádium medových týždňov a štádium popretia. Cyklus násilia sa periodicky opakuje, má tendenciu narastať z hľadiska frekvencie a intenzity (Mesochořitiová, 2001, s. 9 – 10). Z tohto dôvodu je veľmi dôležité prerušiť a zastaviť násilie práve v štádiu akútneho incidentu násilia, kedy je obeť najviac ohrozená. To sa dá dosiahnuť bezprostredným zásahom polície a vykázaním násilníka z bytu/domu. Predkladateľky novely preto považovali za kľúčovú novelu *Zákona o policajnom zbore (č. 171/1993 Z. z. v platnom znení)*, ktorá by takýto zásah polícii umožnila. Na túto novelu mali nadväzovať novely ďalších zákonov, ktoré by po procesnej stránke napomohli eliminácii domáceho násilia.

Zásada 3: Zahrnúť všetky návrhy noviel do jedného komplexného návrhu. Ak by sa nepodarilo prijať všetky návrhy, novela *Zákona o policajnom zbore* by nespĺnila svoj účel. Všetky návrhy noviel na seba nadväzovali a navzájom sa podmieňovali. Z tohto dôvodu bolo dôležité, aby boli novely predkladané v jednom návrhu a schvaľované komplexne.

3.3.3.2. Popis návrhu novely zákonov z roku 2002

Zákon o policajnom zbore

Pôvodným zámerom bolo začať od novely *Zákona o policajnom zbore*. V zahraničných právnych úpravách sa totiž kladie veľký dôraz na úpravu adekvátnych právomocí polície, ktoré v prípadoch domáceho násilia umožňujú vstup do bytu/domu a zadržanie páchatela. Vtedajšia situácia pri páchaní domáceho násilia bola taká, že byt/dom (spoločnú domácnosť) vždy narýchlo opúšťala obeť – bez financií, osobných vecí, dokladov, kľúčov, často aj s deťmi – a násilník ostával v byte.

Zámerom preto bolo presadiť do návrhu novely nový § 27a *Oprávnenie zakázať vstup do bytu*, ktorým by sa dosiahlo, že byt by v prípade domáceho násilia opúšťal násilník, a nie obeť. Navrhovaná úprava bola komplexná, nepodarilo sa ju však presadiť v plnom znení.

Neschválený návrh na právnu úpravu záhadu vstupu do bytu

(1) Ak je dôvodná obava, že je ohrozený život alebo zdravie blízkej osoby v dôsledku násilného správania určitej osoby (ďalej len „násilník“), je policajt oprávnený vykázať násilníka z bytu alebo domu, kde má blízka osoba trvalý pobyt, a zakázať mu vstup do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia. Policajt zároveň určí priestorový rozsah, na ktorý sa zákaz vstupu vzťahuje. Rozsah určí podľa miery potrebnej ochrany osoby, ktorá je správaním násilníka ohrozená. Policajt je oprávnený postupovať rovnako, ak je ohrozený život alebo zdravie bývalej blízkej osoby násilníka alebo osoby, ktorá s ním žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

(2) Policajt je povinný umožniť, aby si násilník vzal z bytu alebo domu osobné veci v nevyhnutnom rozsahu.

(3) Násilník je povinný odovzdať policajtovi všetky kľúče od bytu alebo domu. Na ich vrátenie sa použije primerané ustanovenie § 21 odsek 3.

(4) O vykázaní násilníka z bytu alebo domu a o zákaze jeho vstupu do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia napíše policajt úradný záznam. Súčasťou úradného záznamu je vymedzenie priestorového rozsahu, na ktorý sa zákaz vzťahuje podľa odseku 1, a informácia o prevzatí kľúčov podľa odseku 3.

(5) Policajt môže zakázať násilníkovi vstup do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia na nevyhnutnú dobu, najviac na 15 dní. Ak v tejto lehote podá osoba ohrozená správaním násilníka návrh na súd na vydanie predbežného opatrenia podľa osobitného zákona (§ 76 odsek 1 písmeno g) *Občianskeho súdneho poriadku*), zákaz vstupu do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia trvá až do rozhodnutia súdu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia.

Žiaľ, túto časť návrhu sa nepodarilo presadiť, i keď zákaz vstupu do bytu by neobmedzoval násilníkovi osobnú slobodu ani jeho pracovné aktivity. To má veľký význam v prípade, ak je násilník zároveň jediným zdrojom príjmu v rodine. Podobnú právnu úpravu majú napríklad v Rakúsku alebo v Nemecku.

Aktuálna úprava domáceho násilia v Zákone o policajnom zbore

Právomoc vstupu do priestorov. Na Slovensku upravuje možnosť polície vstupovať do bytu *Zákon o policajnom zbore č. 171/1993 Z. z. v § 29 Oprávnenie otvoriť byt*: „Ak je dôvodná obava, že je ohrozený život, alebo vážne ohrozené zdravie osoby, alebo

ak hrozí závažná škoda na majetku a vec neznesie odklad..., policajt je oprávnený otvoriť byt, vstúpiť doň a vykonať opatrenia na odvrátenie hroziaceho nebezpečenstva.“

V praxi sa však často stáva, že prípady domáceho násilia sú posudzované len ako priestupky. Násilný partner často donúti svoju obeť sťažovať sa spolu s ním na neprimeraný zákrok zo strany policajtov. Z toho dôvodu sú policajti v zasahovaní v domácnostiach veľmi zdržanliví.

Právomoc zatknúť a obviňiť. *Zaistenie osoby policajtom, ktoré má administratívny charakter a ktoré upravuje Zákon o policajnom zbore č. 171/1993 Z. z. v § 19 Oprávnenie na zaistenie osoby, je potrebné odlišovať od zadržania (§ 75, 76 Trestného zákona).* „Policajt je oprávnený zistiť osobu:

- ktorá svojim konaním bezprostredne ohrozuje svoj život alebo svoje zdravie alebo život a zdravie iných osôb alebo majetok;
- ktorú pristihnú pri páchaní priestupku, ak je dôvodná obava, že v ňom bude pokračovať, alebo ak je to nevyhnutne potrebné na riadne zistenie alebo objasnenie veci;
- ktorá sa nachádza na mieste trestného činu bezprostredne po jeho spáchaní a je tu súvislosť so spáchaným trestným činom.“

Zaistenie osoby nesmie trvať viac ako 24 hodín. Vo využívaní tohto oprávnenia sú v SR ešte zrejme rezervy. Obetiam domáceho násilia by pomohlo, keby mali k dispozícii 24 hodín na prípadné riešenie situácie odchodom z domácnosti, pričom by si stihla zbrať potrebné veci.

Trestný zákon

Už v predchádzajúcej časti bolo uvedené, že na Slovensku sa zotrváva na používaní všeobecného trestného práva. Prípady domáceho násilia, kým dosiahnu intenzitu trestného činu, naplňujú skutkovú podstatu niektorého z trestných činov proti rodine a mládeži, proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti a ďalšie. Nasledujúci prehľad zahŕňa zmeny, ktoré nastali od roku 1999.

Aktuálna úprava trestných činov v Trestnom zákone (stav po roku 1999)

IV. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI PORIADKU VO VEREJNÝCH VECIACH

Oddiel – Niektoré formy trestnej súčinnosti (podnecovanie, schvaľovanie trestného činu, nadrôžovanie)

- § 167 – neprekazenie trestného činu
- § 168 – neoznámenie trestného činu
- § 171 – marenie výkonu úradného rozhodnutia

V. HLAVA: TRESTNÉ ČINY HRUBO NARUŠUJÚCE OBČIANSKE SPOLUŽITIE

Násilie proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi

- § 196 – vyhrážanie usmrtením alebo ublížením na zdraví skupine obyvateľov
- § 197a – vyhrážanie usmrtením alebo ublížením na zdraví jednotlivcovi
- § 204 – kupliarstvo
- § 206 – ohováranie

VI. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI RODINE A MLÁDEŽI

- § 212 – opustenie dieťaťa
- § 213 – zanedbanie povinnej výživy
- § 215 – týranie blízkej osoby a zverenej osoby (predtým len zverenej osoby)
- § 216 – únos
- § 216 a), b) – obchodovanie s deťmi
- § 217 – ohrozovanie mravnej výchovy mládeže

VII. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVIU

- § 219 – vražda
- § 220 – vražda novonarodeného dieťaťa matkou
- § 221 – ublíženie na zdraví
- § 222 – spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví
- § 230 – účasť na samovražde

VIII. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI SLOBODE A LUDSKEJ DÔSTOJNOSTI

Trestné činy proti slobode:

- § 231 – obmedzovanie osobnej slobody
- § 232 – pozbavenie osobnej slobody
- § 233 – zavlčenie do cudziny
- § 234 – lúpež
- § 235 – vydieranie
- § 237 – útlak
- § 238 – porušovanie domovej slobody
- § 239 – porušovanie tajomstva prepravovaných správ

Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti:

- § 241 – znásilnenie
- § 241a – **sexuálne násilie**
- § 242 – **sexuálne** (predtým pohlavné) zneužívanie
- § 243 – sexuálne zneužívanie v závislosti
- § 246 – obchodovanie s ľuďmi (predtým so ženami)

IX. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI MAJETKU

- § 247 – krádež
- § 248 – sprenevera
- § 249 – neoprávnené užívanie cudzej veci
- § 249 b – neoprávnený zásah do práva k domu, bytu alebo k nebytovému priestoru
- § 250 – podvod

Napriek prvej novele § 215 *Trestného zákona* z roku 1999 ženy neboli pred násilím dostatočne chránené. Skúsenosti MVO venujúcich sa domácemu násiliu pritom potvrdzujú, že násilníkmi sú blízki partneri alebo bývalí manželia (partneri). Z toho dôvodu v § 215 nastala zmena, ktorá umožňuje postihovať konanie naplňajúce skutkovú podstatu trestného činu týrania páchaného na širšom okruhu osôb, a to najmä po rozvodoch manželstiev na bývalých manželkách a bývalých manželoch, na družkách a druhoch, ich deťoch a na bývalých družkách a bývalých druhoch a ich deťoch.

Odsúdili sa aj ustanovenia, ktoré neboli v súlade s ustanoveniami medzinárodných dokumentov – *Dohovor o právach dieťaťa* a *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW) – takže sa už neumožňuje ani „primerané a odôvodnené“ trestanie blízkej a zverenej osoby. Zákonodarca rozšíril aj objektívnu stránku skutkovej podstaty tohto trestného činu.

§ 215 Týranie blízkej osoby a zverenej osoby

Kto týra blízku osobu alebo osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobujúc jej fyzické utrpenie alebo psychické utrpenie najmä:

a) bitím, kopaním, údermi, spôsobovaním rán a popálením rôzneho druhu, ponižovaním, pohŕdavým zaobchádzaním, ustavičným sledovaním, vyhrožovaním, vyvolávaním strachu alebo stresu, násilnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje jej fyzické alebo psychické zdravie, alebo obmedzuje jej bezpečnosť;

b) bezdôvodným odopieraním stravy, oddechu alebo spánku, alebo odopieraním nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania;

c) nútením k zloby alebo k vykonávaniu činnosti vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav, alebo spôsobiteľ jej poškodenie jej zdravia;

d) vystavovaním vplyvu látok spôsobiteľ jej poškodenie jej zdravia; alebo

e) neodôvodneným obmedzovaním v prístupe k majetku, ktorý má právo užívať, potrestá sa odňatím slobody na dva roky až osem rokov alebo zákazom činnosti.

Odňatím slobody na tri roky až desať rokov sa páchatel potrestá,

a) ak poruší čínom uvedeným v odseku 1 osobitnú povinnosť, ktorá mu vyplýva z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, alebo povinnosť, na ktorej plnenie sa osobitne zaviazal;

b) ak spácha taký čin, hoci bol v posledných dvoch rokoch za taký čin odsúdený, alebo z výkonu trestu odňatia slobody uloženého za taký čin prepustený;

c) ak spácha taký čin na viacerých osobách; alebo

d) ak pokračuje v páchaní takého činu po dlhší čas.

Odňatím slobody na päť rokov až dvanásť rokov sa páchatel potrestá,

a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 obzvlášť surovým spôsobom; alebo

b) ak spôsobí takým činom ťažkú ujmu na zdraví.

Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel potrestá, ak spôsobí činom uvedeným v odseku 1 ťažkú ujmu na zdraví viacerých osôb alebo smrť.

Odňatím slobody na dvanásť rokov až pätnásť rokov alebo výnimočným trestom sa páchatel potrestá, ak spôsobí činom uvedeným v odseku 1 úmyselne smrť.

Novela trestného zákona umožnila súdu, aby uložil ochranné liečenie páchatelovi, ktorý spáchal násilný čin voči blízkej alebo zverenej osobe, ak sa dá predpokladať, že tento bude v násilnom konaní pokračovať. Novela upravila aj zákaz priblíženia sa k poškodenému na vzdialenosť menšiu ako päť metrov a zákaz zdržiavať sa v blízkosti obydlia poškodeného.

Trestný poriadok

Výskumy MVO venujúce sa problematike domáceho násillia poukazovali na to, že intenzita násillia sa rapídne stupňovala po podaní oznámenia o páchaní násillia. Novela *Trestného poriadku* zaviedla významnú zmenu v dispozičnom práve poškodenej osoby, od ktorej sa už nevyžaduje súhlas s trestným stíhaním páchatela pri úmyselných trestných činoch ako je násillie proti skupine obyvateľov a jednotlivcovi, ublíženie na zdraví, vydieranie a porušovanie domovej slobody. Malo by sa tak predchádzať ďalšiemu páchaniu násillia, ktorým si násillníci od poškodených vynucujú odoprenie súhlasu k trestnému stíhaniu.

Zákon o priestupkoch

Podobne sa postupovalo aj pri novelizácii *Zákona o priestupkoch* (č. 372/1990 Zb. v platnom znení), keď sa už aj priestupky medzi blízkymi osobami spočívajúce vo vyhrožovaní sa ujmou na zdraví a drobným ublížením na zdraví prejednávajú z úradnej povinnosti.

Občiansky súdny poriadok

Novela *Občianskeho súdneho poriadku* (zákon č. 99/1963 Zb. v platnom znení) upravila nový druh predbežného opatrenia, aby násillník dočasne nevstupoval do bytu alebo domu, v ktorom býva blízka osoba alebo osoba v jeho starostlivosti, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násillia. Zároveň skrátila lehoty na vydanie predbežného opatrenia týkajúceho sa maloletých detí alebo osôb ohrozených násillím.

Občiansky zákonník

Novela *Občianskeho zákonníka* (zákon č. 40/1964 Zb. v platnom znení) priniesla zásadný prelom v doterajšej praxi. Zakotvila ustanovenie, ktoré umožňuje už počas trvania spoluvlastníctva, teda počas trvania manželstva, ale aj po rozvode, až do jeho rozdelenia súdom, zabrániť násillníkovi užívať byt alebo dom manželov. Novoprijatá úprava zohľadňuje skutočnosť, že právo užívať obydlie majú obaja z manželov, a ak jeden z nich robí druhému užívanie obydlia prakticky nemožným svojím násillným správaním, je potrebné zabezpečiť obeti realizáciu jej ústavného práva aj tým, že násillníkovi sa toto právo obmedzí. Súd rozhodne, kedy a za akých podmienok sa násillníkovi poskytuje bytová náhrada a za akých mu nepatrí.

Na základe novely *Zákona o odškodnení obetí násillných trestných činov* (Zákon č. 255/1998 Z. z. o odškodňovaní poškodených násillnými trestnými činnosťami v platnom znení) sú všetky obeť násillných trestných činov, vrátane obeť znásillnenia, sexuálneho násillia a sexuálneho zneužívania, odškodnené za rovnakých podmienok, čím sa odstránilo bagatelizovanie závažnosti týchto trestných činov.

3.3.4. DOTERAJŠIE PRAKTICKÉ SKÚSENOSTI S UPLATŇOVANÍM NOVIEL

Účinky noviel zákonov nie je možné pre krátkosť obdobia platnosti a dĺžku súdnych konaní preskúmať, a preto sa zatiaľ nedá ich dopad zhodnotiť v plnej miere. Aj v tomto prípade platí, že samotná existencia akokoľvek dobrého zákona nestačí a je potrebné, aby bol efektívne uplatňovaný v praxi.

MVO poskytujúce pomoc a poradenstvo obetiam domáceho násillia avizujú kladné skúsenosti s vydávaním predbežných opatrení o zákaze vstupu do bytu, ale len v prípadoch, keď má obeť dostatok dôkazov v podobe rozhodnutí o priestupkoch alebo policajných záznamov. Obete, ktoré nemajú žiadne písomné dôkazy, bývajú v podávaní návrhov na vydanie predbežných opatrení neúspešné. Súd má síce možnosť zistiť na základe vlastného dokazovania, či dochádzalo k násilliu, ale obetiam odopierajú svedectvá ich susedia. Existuje tiež nedostatok súdnych znalcov z odboru psychológie, ktorí by vedeli diagnostikovať posttraumatickú stresovú poruchu u obeť v dôsledku násillia. Naopak, často svojím necitlivým prístupom obeť ešte väčšmi traumatizujú.

V trestných konaniach sa zvýšil počet osôb stíhaných za trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby a zvýšil sa aj počet násilníkov vzatých do väzby. V takýchto prípadoch došlo k eliminácii násillia. Vo veľkom počte prípadov však boli násilníci jediným zdrojom obživy, takže obeť aj s deťmi zostali bez príjmu i výživného. Takýto stav svedčí o potrebe pokračovať v začatých úpravách a novelizovať *Zákon o policajnom zbore* a *Občiansky súdny poriadok*, aby sa posilnili kompetencie polície zasiahnuť v prípadoch násillia, aby bola obeť chránená už aj do doby, kým súd rozhodne, aby sa urýchlili súdne konania a zvýšila sa vymožitelnosť práva. Zároveň by sa dosiahlo potrestanie násilníka zákazom vstupu do bytu (kde jeho útoky vo väčšine prípadov ohrozujú partnerku), pričom by mohol pokračovať vo svojich ekonomických, pracovných i spoločenských aktivitách.

Na záver je potrebné zdôrazniť, že ani tá najlepšia legislatíva nezlepší situáciu obeť domáceho násillia a násillia páchaného na ženách, ak profesionáli nebudú pristupovať profesionálne a zodpovedne k jej realizácii a citlivo k obeť. Z tohto dôvodu je nevyhnutné zaviesť povinné „školenia na scitlivosť“ jednotlivých profesií prichádzajúcich do styku s obeťmi násillia páchaného na ženách.

3.4. ŠTÁTNA PODPORA A POMOC OBEŤM DOMÁCEHO NÁSILLIA

3.4.1. ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE O SOCIÁLNEJ LEGISLATÍVE A INFRAŠTRUKTÚRE POMOCI

Legislatívne predpoklady a reálne fungovanie pomoci obetiam domáceho násillia a násillia páchaného na ženách v Slovenskej republike vymedzuje všeobecná úprava sociálnej oblasti. Až na malé výnimky neexistujú špeciálne opatrenia – dávky či služby – pre situáciu domáceho násillia. Pomoc sa obeťm poskytuje cez dávky sociálneho zabezpečenia (finančná) a cez sociálne zariadenia (poradenská a podporná).

3.4.1.1. Štruktúra sociálneho zabezpečenia na Slovensku

Sociálne zabezpečenie na Slovensku má tri základné formy: sociálne poistenie, štátnu sociálnu podporu a sociálnu pomoc.

Sociálne poistenie

Úlohou sociálneho poistenia je ochrana obyvateľov v rôznych situáciách (napríklad materstvo, pracovná neschopnosť, staroba atď.), a to najmä pokiaľ ide o následky vo vzťahu k pracovnej sile. Podstata poistného systému vychádza z predchádzajúcej ekonomickej aktivity občanov a ich príjmov. Ide o systém zásluhovosti, ktorý je súčasťou reformy sociálneho poistenia, čo v praxi znamená, že výška poistnej dávky bude adekvátna odvedenej časti odvedených prostriedkov do systému. Keďže sociálne poistenie nemá žiadnu väzbu na špecifické situácie súvisiace s násillím páchaným na ženách (s výnimkou situácie pracovnej neschopnosti z dôvodu dôsledkov násillia páchaného v domácnosti, ale tú pokrýva všeobecná úprava), nevenuje sa mu v tejto štúdii hlbšia pozornosť.

Štátna sociálna podpora (štátne sociálne dávky)

Ide o štátne sociálne dávky financované zo štátneho rozpočtu, prostredníctvom ktorých sa štát priamo podieľa na riešení niektorých štátom uznaných životných situácií (napríklad narodenie, výživa a výchova dieťaťa, úmrtie a pod.). Nárok na štátne sociálne dávky nie je podmienený platením príspevkov či príjmovými pomermi oprávnených osôb. Patria teda všetkým občanom. V SR sú aktuálne poskytované nasledujúce štátne sociálne dávky:

- prídavok na dieťa;
- daňový bonus;
- rodičovský príspevok;
- príspevok pri narodení dieťaťa;

- príspevok rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri a viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá;
- jednorazový príspevok v pestúnskej starostlivosti;
- opakovaný príspevok v pestúnskej starostlivosti;
- odmena pestúna;
- zaopatrovací príspevok;
- príspevok na pohreb.

Sociálna pomoc

Sociálna pomoc predstavuje systém náhradných zdrojov najčastejšie poskytovaných v situácii hmotnej núdze najzraniteľnejším skupinám obyvateľov. Občan, ktorý je bez príjmu, má nárok na pomoc zo strany štátu formou dávky a príspevkov. Tie však nemôžu byť trvalou náhradou pracovného príjmu. Cieľom pomoci štátu ohrozeným skupinám obyvateľov formou dávky a príspevkov je zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť v hmotnej núdzi s prispáním aktívnej účasti občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú.

O sociálnu pomoc sa môže uchádzať iba osoba, ktorá je v hmotnej núdzi. Je to stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a uvedené fyzické osoby si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením. Môže teda ísť o žiadateľa, ktorý je nezamestnaný, alebo o jedného z rodičov, ktorý je nezamestnaný a druhý rodič má veľmi nízky príjem, alebo o iné kategórie osôb, ktoré sú na hranici sociálnej odkázanosti.

V prípade ženy a detí, na ktorých je páchané násillie – napríklad ekonomicke a fyzické – pričom manžel má slušný príjem (manželka nedostáva od manžela takmer žiadne peniaze), ak by manželka požiadala o dávku v hmotnej núdzi (DHN), za daného stavu jej priznaná nebude. Manželka sa totiž posudzujú spoločne a príjem manžela by prekročoval hranicu sociálnej odkázanosti. Zároveň v zmysle *Zákona o rodine* platí vzájomná výživovacia povinnosť medzi manželmi, medzi rodičmi a deťmi a medzi ostatnými príbuznými. Zdalo by sa teda, že ide o neriešiteľnú situáciu. Možným riešením však je, aby manželka s deťmi alebo matka maloletých detí súdnou cestou požiadala o určenie výživného pre deti a o určenie manželského výživného, ak žije v manželstve, alebo o príspevok rozvedenej manželky. Ak je určené výživné nízke, môže požiadať Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny o doplatenie DHN a príspevkov k dávke do výšky sociálnej odkázanosti. Ak bude súdnou cestou určené výživné pre deti a ženu, potom sa už neberie do úvahy príjem muža – manžela alebo rodiča.

3.4.1.2. Stav a možnosti sociálnej infraštruktúry pomoci pre obeť domáceho násillia

Infraštruktúru pomoci pre obeť domáceho násillia v rámci sociálnej oblasti vymedzuje *Zákon o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z.*, ktorý definuje inštitút sociálnej prevencie a sociálnoprávnej ochrany, ako aj zariadenia poskytujúce pomoc a ochranu. Konkrétne domáceho násillia sa však týka iba niekoľko paragrafov.

Sociálna prevencia

Zákon o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z. v znení neskorších predpisov napríklad v § 5 uvádza, že sociálna prevencia sa vykonáva pre maloletého, pre plnoletého občana, pre občana s ťažkým zdravotným postihnutím a občana s nepriaznivým zdravotným stavom. Pre maloletého je to vtedy, ak je jeho doterajšia výchova vážne ohrozená alebo vážne narušená. V prípade maloletých ide o nasledujúce druhy situácií:

- pre maloletého s poruchami správania;
- ktorý zanedbáva povinnú školskú dochádzku;
- ktorému súd nariadil ústavnú výchovu alebo uložil ochrannú výchovu, a to pred nástupom na ich výkon, v čase ich výkonu a v čase po zrušení ústavnej výchovy alebo ochrannej výchovy;
- ktorý sa dopustil konania so znakmi trestného činu;
- ktorý je týraný, pohlavne zneužívaný, alebo u ktorého je dôvodné podozrenie z týrania alebo z pohlavného zneužívania.

Sociálnoprávna ochrana

V § 13 citovaného zákona sa hovorí o sociálnoprávnej ochrane. Tá je zadaná ako „činnosť na ochranu práv a právom chránených záujmov občanov, najmä maloletých“, a to:

- výchovná činnosť;

- organizovanie náhradnej rodinnej starostlivosti;
- rozhodovanie o výchovných opatreniach, ak rodičia alebo iní občania zodpovední za výchovu dieťaťa alebo iní občania ohrozujú alebo narušujú riadnu výchovu dieťaťa;
- ak rodičia alebo iní občania zodpovední za výchovu dieťaťa vážne porušujú práva a povinnosti, najmä tým, že neutvárajú podmienky na výchovu, vzdelávanie a všestranný vývoj podľa schopností dieťaťa; alebo
- ak sa u dieťaťa prejavujú poruchy správania.

Krízové strediská pre deti

Sociálni pracovníci môžu na základe dohody s rodičom alebo na základe rozhodnutia súdu umiestniť dieťa v krízovom stredisku v zmysle § 31 citovaného zákona vtedy, ak:

- doterajšia výchova dieťaťa je vážne ohrozená alebo vážne narušená;
- dieťa je týrané, pohlavne zneužívané, alebo je využívané na komerčné účely;
- má poruchy správania; alebo
- je u neho dôvodné podozrenie podľa vyššie uvedených dôvodov.

V krízovom stredisku sa poskytuje liečebno-výchovná starostlivosť, sociálne poradenstvo a psychologické poradenstvo a sociálna práca rodinám, ktoré zlyhali vo svojej výchovnej funkcii, zabezpečuje sa psychologická, špeciálno-pedagogická, sociálna a lekárska diagnostika. Sieť krízových stredísk existuje na celom území Slovenska. Krízové strediská sú štátne zariadenia, ale môžu byť tiež zriadené ako neštátne zariadenia.

Domovy pre osamelých rodičov

Ak sa ocitne osamelý rodič s dieťaťom v situácii, keď je ohrozený ich život alebo zdravie alebo je ohrozená výchova maloletého, alebo keď sa osamelá tehotná žena ocitne v sociálnej núdzi spôsobenej stratou rodinného prostredia, je možné takéto osoby ubytovať v domove pre osamelých rodičov v zmysle § 27 citovaného zákona.

Útulky (azylové domy)

V zmysle § 30 citovaného zákona je v útulku možné poskytovať starostlivosť aj občanovi, na ktorom je páchané násilie osobou, s ktorou žije v domácnosti. Útulky sú zriadené ako štátne, ale i ako neštátne zariadenia. Ak ich zriaďujú neštátne zariadenia alebo cirkevné inštitúcie, často sa volajú azylové domy alebo podobne.

3.4.1.3. Návrhy na zlepšenie sociálnej práce s obeťami domáceho násillia

Sociálni pracovníci a pracovníčky v týchto zariadeniach pri svojej práci využívajú dostupné odborné vedomosti. Mnohí však nemajú praktické zručnosti pre prácu s obeťami násillia, pretože neexistuje celoslovenská vzdelávacia sieť na uvedenú problematiku. Štátna správa v tejto oblasti zatiaľ nedokázala zabezpečiť vzdelávanie pre široký okruh tých, ktorí pôsobia na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny a priamo zo zákona im vyplývajú povinnosti pri práci s ohrozenou skupinou maloletých, mladistvých a osôb, na ktorých je páchané násillie.

Pri práci s obeťami domáceho násillia je potrebné využívať metódy sociálnej práce. Z konkrétnych postupov a metód je potrebné spomenúť:

- individuálne poradenstvo (individuálne sociálne poradenstvo, psychoterapia, video-tréning interakcií);
- skupinové poradenstvo (skupinová psychoterapia, skupinové poradenstvo);
- komunitnú prácu (pravidelné komunitné stretnutia);
- prácu so širším sociálnym okolím;
- prácu s najbližšou rodinou.

Zo strany sociálnych pracovníkov a pracovníčok v procese intervencie, teda v procese konkrétnej psycho-sociálnej pomoci obeťam, vystupujú do popredia dva základné druhy podpornej stratégie: **poradenská podpora** a **praktická podpora**.

Hlavným cieľom každej intervencie je **ukončiť násillie**, nie udržať vzťah. Intervencia nemusí nevyhnutne znamenať rozvod alebo rozchod, oveľa dôležitejšie je spoznať a pomenovať problémy a následne zvažovať možnosti zmeny. Predovšetkým je potrebné mať vždy na pamäti ochranu a bezpečnosť obeť. Rovnako dôležitá je aj bytová otázka, najmä pri rozvádžajúcich sa mladých manželstvách, ale tiež nemožnosť odísť zo spoločnej domácnosti, keďže žena sama nedokáže uhradiť nájomné spojené s inými poplatkami. Z tohto dôvodu zostávajú ženy často v spoločnej domácnosti s násillníkmi aj keď legislatíva už umožňuje aj iné riešenia.

Poradenská podpora: návrhy a princípy

Prvým krokom k novej zmene je prelomenie mlčania a dlhoročného zatajovania, s ktorým býva spojený život v násillníckom vzťahu, a ochota komunikovať o svojej emocionálnej, sociálnej situácii, o pozícii v partnerskom vzťahu. Rozhovor, ktorý umožní urobiť obeť takýto krok, by mal spĺňať nasledujúce požiadavky:

- atmosféra pri rozhovore by mala byť uvoľnená, bez napätia, nerušená, sociálny pracovník/pracovníčka by mal/-a dať obeť pocítiť, že stojí na jej strane, prejaví empatiu, budovať dôveru;
- sociálna pracovníčka/pracovník by mali obeť pozorne počúvať, prejaví účasť, brať ju vážne, veriť jej;
- prostredníctvom rozprávania vlastného príbehu by mala obeť získať nadhľad, jasnejší obraz o svojej situácii;
- musí byť zaručená mlčanlivosť a diskretnosť: obeť musí vedieť, že žiadne informácie sa nebudú odovzdávať ďalej bez jej súhlasu (princíp anonymity a získania dôvery);
- princíp súhlasu: to znamená, že obeť si určuje sama tempo, akým sa bude vyrovnávať s prežitým násillím, a sama sa tak bude rozhodovať o ďalších krokoch;
- zo strany sociálnej pracovníčky/pracovníka je nevhodné pripisovať obeť spoluvinu na spáchanom násillí, naopak, je potrebné, aby poukázali na to, že násillie je potrebné vidieť v spoločenskom kontexte a že sa vyskytuje veľmi často;
- v procese poradenstva je dôležité dať obeť jasne najavo, že sa môže rozhodnúť, aký postup si zvolí (právo na sebaurčenie), t. j. sociálna pracovníčka/pracovník nerobia rozhodnutia namiesto obeť, iba jej pomáhajú nájsť riešenie ich situácie, poskytujú možnosti riešenia, prejavujú náklonnosť či starostlivosť;
- sociálna pracovníčka/pracovník nie sú zodpovední za klienta, **ale voči klientovi**, čo súvisí s požiadavkou mobilizovať sily obeť tak, aby nebola podporovaná v závislosti od akejkoľvek autority;
- uplatňuje sa princíp pomoci k svojpomoci a posilneniu, ktorý spočíva v tom, že sociálny pracovník/pracovníčka prístupujú k žene v takom stave, v akom je, v takej situácii, v akej je. Vychádzajú z jej silných stránok a zbytočne sa nezaoberajú udalosťami, ktorými by sa mohla jej nepriaznivá životná situácia ešte viac prehĺbiť;
- podpora ženy v jej schopnostiach, v rozvíjaní jej potrieb, zvyšovanie jej sebavedomia uznaním jej úsillia o zmenu;
- sociálna pracovníčka/pracovník zaujímajú jednoznačne odmietavý postoj k násilliu;
- sociálna pracovníčka/pracovník musia vedieť rozlíšiť, kedy obeť potrebuje krízovú intervenciu alebo terapiu. Krízová intervencia je tzv. prvá pomoc pre obeť a terapia je druhotná záležitosť. Spracovanie osobných traumatických zážitkov, osobných problémov, spôsobov správania je možné až vtedy, keď už nehrozí, že klientka opäť sklzne do tej istej situácie násillia. Ako výstižne konštatovala Renata Egger: „Keď privolám k nejakej nehode lekára, tak prvé, čo si všimam, je krvácanie z tepny, a nie to, či si zlomený nos bude vyžadovať kozmetickú operáciu alebo nie“ (Egger, 2001);
- násillníka možno do poradenstva zapojiť až vtedy, ak si to obeť-žena vyslovene želá, a ak muž nie len preukazuje ochotu zmeniť svoje správanie, ale uskutočňuje aj konkrétne kroky;
- na konfrontáciu muža s jeho násillníckym správaním je vhodný poradca mužského pohlavia, ktorý jasne vyjadrí negatívny postoj k násilliu;
- sociálny pracovník či pracovníčka by mali mať teoretické a praktické zručnosti pri práci s obeťami násillia, podľa možnosti vysokoškolské vzdelanie v odbore sociálna práca. Mali by si dopĺňať si vzdelanie zaradením do výcvikov, napríklad empatickej a asertívnej komunikácie, rodovej rovnosti, rodinnej terapie a pod. Mali by dbať na psychohygienu, aby predišli „vyhoreniu“;
- sociálna pracovníčka/pracovník by sa nemali vyvyšovať nad klientky, a to ani v otázkach filozofického postoja k životu, hodnotovej orientácie a náboženského presvedčenia.

Praktická podpora: návrhy a princípy

Keď sa obeť rozhodne konať, potrebuje naliehavo praktickú podporu, ktorá zahŕňa taktiky a bezpečnostné plány na zefektívnenie bezpečnosti obeť a znovunadobudnutie kontroly nad vlastným životom. Ide predovšetkým o nasledujúce formy podpory:

- sprevádzanie na úrady, políciu, prokuratúru, súd, k právničke a pod.;
- strániaca podpora, poradenstvo: obeť potrebuje pomoc niekoho, kto bude jednoznačne na jej strane, kto bude navonok obeť zastupovať a pomáhať pri presadzovaní jej požiadaviek, napríklad na súde;
- sociálna pracovníčka/pracovník by nemali uplatňovať mediáciu ako spôsob riešenia konfliktov, pretože táto forma predpokladá rovnako silných partnerov. Domáce násillie však vyvoláva v partnerskom vzťahu extrémne asymetrické rozdelenie moci;

- ak žena musela ujsť z domu, je potrebné zorganizovať zaobstaranie najnevyhnutnejších vecí ako sú osobné doklady, lieky, oblečenie, kľúče a pod.;
- obeť by mala vypracovať so sociálnou pracovníčkou/pracovníkom krízový plán a preveriť jeho uskutočniteľnosť bez ohľadu na to, či sa obeť rozhodla, alebo nerozhodla pre definitívny odchod z domu alebo rozchod s partnerom;
- krízový plán by mal obsahovať zoznam telefónnych čísel priateľov, príbuzných, susedov, sociálneho pracovníka, polície, právnik, ženskej organizácie a pod.; zabezpečenie si telefónnej karty alebo mobilného telefónu; požiadanie susedov, aby privolali políciu, ak začujú z bytu obeť kriek či silný hluk; pripraviť si alebo zabezpečenie si finančnej rezervy pre prípad núdze; zabezpečenie si náhradných kľúčov od bytu alebo auta; zabalenie a bezpečné uloženie pohotovostného kufra, ktorý obsahuje osobné doklady, rodné listy detí, sobášny list, zmluvu o prenájme či podnájme bytu, vkladné knižky, nevyhnutné lieky, ošatenie a pod.

3.4.2. KONTAKTNÉ PROFESIE: SKÚSENOSTI A PRÍSTUP

Medzi inštitúcie a organizácie, ktoré patria, resp. majú potenciál patriť do (štátnej) siete pomoci obetiam domáceho násillia, možno okrem „sociálnych“ (sociálne zariadenia, odbory sociálnych vecí na Úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny) zaradiť najmä políciu a zdravotnícke zariadenia, ale aj psychologické poradne, školy či samosprávy rôznej úrovne – vzhľadom na prebiehajúci proces decentralizácie štátnej správy.

Na Slovensku sa zatiaľ nerealizovala komplexná analýza a monitoring činnosti inštitúcií a organizácií poskytujúcich pomoc a poradenstvo obetiam domáceho násillia. Možno sa oprieť iba o niekoľko čiastkových prieskumov prístupu profesionálov a profesionálok poskytujúcich pomoc obetiam. Napríklad v rámci výskumu „Domáce násillie na Slovensku“, ktorý v roku 2002 realizovali Bernardína Bodnárová a Jarmila Filadelfiová zo Strediska pre štúdium práce a rodiny (Bodnárová – Filadelfiová, 2002), boli oslovené niektoré zariadenia s cieľom získať expertné vyjadrenia odborníkov a odborníčok, ktorí prichádzajú do kontaktu s ľuďmi zažívajúcimi rôzne formy násillia. Podarilo sa zozbierať a analyticky spracovať 20 expertíz za štyri inštitúcie: polícia, vtedajšie sociálne odbory na okresných úradoch, psychologické poradne pre dospelých a pre deti (do výskumu sa nepodarilo zapojiť lekárov). Odpovede expertov a expertiek členené do viacerých problémových okruhov pomáhajú vytvoriť aspoň prvý náčrt reálneho stavu, možností a nedostatkov existujúcej siete pomoci obetiam domáceho násillia.

3.4.2.1. Názory na vymedzenie a evidenciu prípadov domáceho násillia (návrhy na zlepšenie evidencie)

Všetky monitorované profesie uvádzali absenciu špeciálnych registrov pre domáce násillie a problémy v evidencii prípadov. U niektorých neexistovala systematická evidencia vôbec, ďalší signalizovali problémy s vymedzením prípadov a ich zaradením do evidencie, objavovali sa tiež nedostatky súvisiace s neúplnosťou evidenčných hárkov, ktoré sa následne premietajú do znemožnenia potrebných triedení jednotlivých prípadov.

Vymedzenie a evidencia prípadov

Polícia zaznamenáva ohlásené alebo zistené prípady domáceho násillia. V minulosti mala najväčšie problémy s vymedzením domáceho násillia, t. j. ktoré trestné činy zaradiť pod túto kategóriu. Po novelizácii *Trestného zákona* v roku 2002 (bližšie pozri časť 3.3.) sa mnohé z týchto „definičných“ problémov vyriešili (i keď nie všetky, napríklad v oblasti psychického násillia problémy pretrvávajú). Každý oznámený alebo zistený skutok je zaevidovaný ako trestný čin (súhlas obeť už nie je potrebný, trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby je prešetrovaný *ex offio*). Pretrvávajúci problémom v policajnej evidencii je, že rôzne trestné činy, ktoré môžu byť definované ako činy páchané v rámci domáceho násillia, sa v oficiálnej štatistike evidujú podľa miesta vykonania (spáchané na verejnosti, resp. v byte). Takáto charakteristika však nepostačuje – evidencia vzťahu obeť a násillníka, ktorá je pri identifikácii domáceho násillia kľúčová, stále chýba. V dôsledku toho špeciálne policajné štatistiky o domácom násillí neexistujú v dostatočnom rozsahu triedenia. Zlepšiť evidenciu prípadov by podľa pracovníkov a pracovníčok polície pomohla zmena formulárov, aby boli spracovávané aj podľa pohlavia a vzťahu obeť a násillníka, ďalej centrálna sústredenie informácií a ich porovnávanie, resp. doplnenie inými evidenčnými zdrojmi.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS) zachytávajú tie prípady domáceho násillia, ktorých obeť vyhľadali pomoc centra. Spôsob evidencie sa medzi jednotlivými pracoviskami líši. Niektoré majú presnú evidenciu klientov, ktorých označujú ako obeť domáceho násillia, niekde je evidencia menej presná (najmä ak klienti či klientky pôvodne prišli s iným problémom), inde sú prípady evidované anonymne, pod značkou. Na zlepšenie evidencie bolo navrhované vytvorenie informačných registrov, prípadne koordinačných centier na úrovni okresu alebo vyšších územných celkov, do ktorých by mali zo zákona povinnosť prispievať všetky organizácie, ktoré prichádzajú do kontaktu s problematikou domáceho násillia.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP) tiež nevedú oficiálnu evidenciu prípadov domáceho násillia, poskytnuté údaje o počte obetí pochádzajú z osobných kartoték pracovníčok a pracovníkov poradní. Zlepšenie evidencie by prinieslo vytvorenie jednotných formulárov, resp. dotazníkov, ktoré by sa sústreďovali a štatisticky spracovali v jednej centrálnej inštitúcii.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ) sa navzájom líšia v evidencii domáceho násillia. Pomerne presne sú evidované všetky prípady prejednávane na úrade, pretože sa klientom a klientkám poskytuje alebo pomáha získať finančnú pomoc. Horšie je to s evidovaním prejavov domáceho násillia – tie sú často zamieňané za vzťahové problémy rozvádajúcich sa partnerov. Ani evidencia týraných detí sa nevedie samostatne. Podľa názoru pracovníčok a pracovníkov týchto organizácií by centrálna štatistika o domácom násillí malo sústreďovať a vyhodnocovať MPSVR SR.

3.4.2.2. Odhad vývojových trendov v počte prípadov domáceho násillia a názory na príčiny tohto vývoja

Všetci experti a expertky poukazovali na vysokú latentnosť prípadov domáceho násillia. Upozorňovali, že v realite je ich pravdepodobne mnohonásobne viac ako zachytia pri svojej práci. Takmer všetci tvrdili, že počet prípadov domáceho násillia rastie. Jednotlivé profesie sa odlišovali v názore na to, čo je príčinou rastového trendu.

Trendy a ich príčiny

Polícia: K nárastu prípadov domáceho násillia dochádza najmä preto, že slabne tabuizácia problému.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Psychologičky a psychológovia videli príčiny nárastu prípadov v zhoršovaní životných podmienok, raste neistoty, vo veľkých ekonomických rozdieloch, ale aj v lepšej informovanosti a medializácii problematiky. Podľa nich si obeť často ani neuvedomujú, že ide o násillie, najmä ak majú dočinenia s inými druhmi násillia než s fyzickým.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Detskí psychológovia a psychologičky zdôvodňujú nárast počtu evidovaných prípadov domáceho násillia prudkým rastom rodinného násillia, ako aj postupným znižovaním latencie týchto prípadov.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Za hlavné príčiny považujú zlú ekonomickú situáciu, nezamestnanosť, drogovú a alkoholovú závislosť, ale tiež medzigeneračnú reprodukciu násillia.

3.4.2.3. Aktéri, typy a formy domáceho násillia

Pracovníci všetkých profesií zainteresovaných v riešení prípadov domáceho násillia konštatovali, že medzi obeťmi prevažovali ženy a na druhom mieste boli deti. V úlohe agresorov sa najčastejšie vyskytovali muži.

Aktéri, typy a formy domáceho násillia

Polícia: Najčastejšími obeťmi domáceho násillia sú ženy, na ktorých je páchané násillie zo strany ich partnerov, starších synov, zriedkavejšie iných mužov v rodine. Polícia v praxi zaznamenáva najmä viditeľné a početné prejavy domáceho násillia, teda najmä fyzické a verbálne násillie či ničenie majetku.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Z praxe CPPS vyplýva, že medzi obeťmi prevažujú ženy a medzi agresormi muži. Prípady sa vyskytujú u všetkých skupín obyvateľstva, či už z hľadiska vzdelania, bydliska, rodinného stavu, veku, alebo ekonomickej aktivity. Podľa jednej z expertiek najviac domáceho násillia znášajú ženy s malými deťmi, ktoré sú ekonomicke závislé od manžela. Medzi ženami v strednom veku, s dospelými deťmi je viac žien odhodlaných svoju nepriaznivú situáciu riešiť. V expertízach CPPS sa explicitne spomína päť typov násillia: fyzické, psychické, sexuálne, sociálne a ekonomicke. Fyzické a psychické násillie sa vyskytujú takmer rovnako často, fyzické násillie je považované za vyústenie dlhodobiejšieho psychického násillia. Psychické násillie je často považované za závažnejšie a ťažšie riešiteľné, obeť sa psychické násillie ťažšie priznáva. U niektorých žien sa podľa názorov expertiek a expertov prejavuje tolerancia k určitým formám násillia – berú ho ako prejav mužskej dominancie a pomoc vyhľadávajú až vo vyhrozených situáciách.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Absolútnu väčšinu prípadov domáceho násillia tvoria ženy a maloleté deti, často s nejakými poruchami správania. Najčastejšie vyskytujúci sa formami násillia sú fyzické, psychické a sexuálne násillie.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Obeťmi sú prevažne deti a ženy, agresorom v rodine je najčastejšie otec a manžel alebo matka. Najskôr sa dostávajú do kontaktu s násillím na deťoch, pri bližšom skúmaní rodinného zázemia sa však často zistí, že v rodine nie je týrané iba dieťa či deti, ale aj matka. Z foriem násillia sa najčastejšie objavovalo fyzické násillie a zanedbávanie, psychické násillie (vydieranie) a sexuálne zneužívanie.

3.4.2.4. Názory pomáhajúcich profesií na príčiny a dôsledky domáceho násillia

Príčiny aj dôsledky domáceho násillia podľa expertov a expertiek z rôznych zainteresovaných profesií spočívajú v odlišných skutočnostiach.

Príčiny a dôsledky domáceho násillia

Polícia: Podľa výpovedí polície je príčinou domáceho násillia najmä nezamestnanosť, alkoholizmus, reprodukcia násillia medzi generáciami, ekonomická závislosť, frustrácia či nízke vzdelanie.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Psychológovia a psychologičky považovali za hlavné príčiny domáceho násillia najmä reprodukciu násillia v rodine, toleranciu násillia spôsobenú prežitkami a stereotypmi, tabuizáciu násillia, nízke právne povedomie obetí, legislatívne nedostatky, podradné postavenie žien v spoločnosti, ekonomickú závislosť žien od mužov v určitých životných fázach, sociálne neistoty a bytové problémy kombinované s rozvodovou situáciou. Najhoršími dôsledkami je podľa nich reprodukcia násillia, preberanie násillných vzorov, traumatizácia obetí či vytváranie patologických pozitívnych vzorov.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Detské poradne hľadajú príčiny domáceho násillia v alkohelizme rodičov, v autoritárskom postavení otca v rodine a v prehnaných očakávaniach rodičov od detí.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Expertky a experti zdôrazňovali nepriaznivú ekonomickú situáciu v rodinách, zlú bytovú situáciu, mnohodetnosť rodiny, neprítomnosť otca, citovú nezrelosť rodičov a sociálno-patologické javy ako alkoholová a drogová závislosť či gamblerstvo. Ďalší videli príčiny aj v tabuizácii domáceho násillia, náboženskej viere, v pasívnom prístupe k násilliu, v jeho spoločenskej tolerancii a pod. Medzi negatívnymi dôsledkami domáceho násillia páchaného na deťoch uvádzali najmä traumy, záškoláctvo, preberanie agresivity.

3.4.2.5. Prvý kontakt s prípadom, postup riešenia, poskytované služby

Keďže pomáhajúce profesie sú rôzne, je odlišný aj ich prvý kontakt s prípadom, ako aj postup riešenia. Od typu inštitúcie závisia aj poskytované služby.

Prvý kontakt a poskytované služby

Polícia: Skutky domáceho násillia oznamuje na polícii najčastejšie sama obeť (väčšinou sú to ženy). Ak je páchanie násillia spájané s hlukom, o prípade políciu informujú aj susedia. Zriedkavejšie informuje o násillí zdravotná poisťovňa alebo lekár, v niektorých okresoch sa o prípadoch polícia dozvedá od ostatných „kontaktných“ profesií (krízové linky, sociálne úrady, psychologické poradne), občas sú prípady ohlasované anonymne. Ďalší postup polície po oznámení prípadu závisí od oznamovateľa, aktérov, opakovania a miery závažnosti. Po telefonickom oznámení ide policajná hliadka na miesto činu, kde zabráni pokračovaniu násillia, a potom sa postupuje štandardne: spíše sa zápisnica, čin násillia je klasifikovaný ako trestný čin alebo priestupok, obeť je poučená o svojich právach a potrebe súhlasu k prejednaniu prípadu (od roku 2002 už súhlas obete nie je potrebný), zistené skutočnosti sú preverované u rodinných príslušníkov, susedov a páchatela, zisťujú sa ďalšie dôkazy (fotodokumentácia, lekárske vyšetrenie, obhliadka miesta činu). V minulosti sa prípad často končil odložením z dôvodu nedania súhlasu k prejednaniu prípadu (čo už nie je možné) alebo postúpením ďalším orgánom činným v trestnom konaní.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Do prvého kontaktu s obeťami násillia prichádzajú z rôznych podnetov: niekedy prichádzajú obeť samy – často pôvodne s iným problémom, inokedy klienta či klientku ohlásí OSV OÚ. Postup poskytovania pomoci je v jednotlivých CPPS rôzny. V minulosti sa často prípady neriešili ako problém násillia, ale ako partnerský konflikt. Postup je rozdielny v závislosti od konkrétnej situácie obete. V akútnejších prípadoch (v stave ohrozenia zdravia a života) CPPS spolupracujú s ďalšími organizáciami (MVO, OSV OÚ) s cieľom separovať obeť od násillníka. V menej akútnejších prípadoch poskytujú klientkám informácie o formách a prejavoch domáceho násillia (pomáhajú im akceptovať sa ako obeť), poskytujú pomoc a poradenstvo pri mobilizácii síl, hľadajú zdroje a možnosti riešenia nepriaznivej situácie. Po dosiahnutí bezpečného prostredia nastupuje psychoterapia obete. Spôsoby ukončenia prípadu sú tiež rôzne v závislosti od konkrétnej situácie, napríklad či sa žena osamostatní, alebo násillník opustí domácnosť, alebo ako obeť zvládne prežitú traumy.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Kontakt s prípadmi násillia vzniká z iniciatívy obete samotnej alebo na odporúčanie školy, sociálnych pracovníčok, náhodne pri práci detského psychológa, prostredníctvom linky pomoci. Keďže klientmi sú najmä deti, prvým krokom je nadviazanie kontaktu a získanie dôvery dieťaťa. Nasleduje zber údajov od lekárov a lekároek, učiteľov a učiteľiek, ak bol spáchaný trestný čin kontaktuje sa polícia a OSV OÚ. Neskôr v rámci poradenstva a terapie na ukončenie traumy sa (ak je to možné) spolupracuje s rodinou. Prípad je ukončený, ak spätná väzba ukazuje zvládnutie traumy.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Prípady „problémových rodín“ sú ohlasované najčastejšie anonymne, niekedy sú to príbuzní, susedia alebo rodičia týraných detí. Postup sa volí individuálne podľa konkrétneho prípadu. Poskytuje sa ekonomické a právne poradenstvo, sociálna pomoc, pri podozrení z týrania

dieťaťa sa robia terénne šetrenia v rodine, v zdravotníckom zariadení, v škole. Ak je to možné, pracuje sa s rodičmi na sanácii rodinného prostredia, v akútnejších prípadoch dieťa z rodiny odoberú.

3.4.2.6. Skúsenosti zo spolupráce s inými typmi inštitúcií

Vzájomná spolupráca medzi rôznymi zainteresovanými profesiami nie je podľa výskumu veľmi intenzívna. Experti skôr volali po spolupráci, ktorá by podľa nich mohla pomôcť pri riešení konkrétnych prípadov, ako aj pri prevencii.

Spolupráca s inými inštitúciami

Polícia: Polícia spolupracuje najmä so zdravotníckym personálom (ak ide o ublíženie na zdraví), k niektorým prípadom priberajú aj sociálne pracovníčky či pracovníkov. Niekde polícia spolupracuje aj s inými inštitúciami a organizáciami (napríklad s MVO), ale skôr na základe osobného zainteresovania konkrétnych policajtov a policajtiiek.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Mnoho situácií sa rieši na základe osobných kontaktov s inými odborníkmi. Problémy vyplývajú z nedostatočnej zákonnej úpravy kooperácie rôznych profesií. Za najslabší článok v spolupráci je často považovaná polícia: „ak polícia príde, násillník často svoje konanie poprie, niekedy polícia považuje násillie za manželský konflikt a nespíše ani zápisnicu“. So zdravotníctvom sa najčastejšie spolupracuje kvôli zaisteniu dôkazov fyzického násillia, aj keď lekári a lekárkynie sú v prešetrovaní podozrivých zranení veľmi aktívni. S OSV OÚ majú CPPS dobrú spoluprácu, najmä v prípade týraných detí, pri ženách je to problematickejšie.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Spolpracujú so školami, obecnými úradmi, so školami, sociálnymi úradmi, zdravotníctvom. Spolupráca bola hodnotená väčšinou kladne, najmä spolupráca so sociálnymi úradmi, aj keď ju niekedy brzdí neochota jednotlivcov.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Najčastejšie spolupracujú so školami, zdravotníckymi zariadeniami, CPPS, políciou a MVO, najhoršie skúsenosti uvádzali s obecnými úradmi.

3.4.2.7. Nedostatky v pomoci a návrhy na jej zlepšenie

Hoci výskum prebehol pred novelizáciou *Trestného zákona*, predsa sú jeho nasledujúce poznatky zaujímavé, pretože poskytujú prehľad o tom, čo všetko môže zákonná úprava ovplyvniť v praxi.

Nedostatky v pomoci

Polícia: I keď v súčasnosti je väčšina nedostatkov menovaných v čase prieskumu vďaka novelizácii relevantnej legislatívy už sčasti neaktuálna (napríklad absencia definovania skutkov patriacich pod domáce násillie, nemožnosť odstrániť násillníka z rodiny bez dôvodu väzby, potreba súhlasu obete ku konaniu), niektoré z nich pretrvali až do súčasnosti. Stále aktuálnym nedostatkom je chýbajúci spoločný postup viacerých odborníkov a inštitúcií, ktorý nie je legislatívne zakotvený. Jeden z expertov upozornil na fakt, že keď páchatel nie je pri policajnom zásahu zaistený, necíti sa ohrozený a stupňuje sa intenzita jeho útokov. Nedostatky vidí polícia aj na strane obetí a svedkov: svedkovia domáceho násillia podliehajú mýtu, že muž je pánom domu a môže si robiť, čo chce, prípadne sa boja agresora a nechcú spolupracovať. Návrhy na zlepšenie riešenia situácie obetí zo strany polície sa dajú rozdeliť do viacerých oblastí. Ide najmä o zlepšenie spolupráce polície s inými zainteresovanými inštitúciami; vyčlenenie špeciálnych pracovníkov, ktorí by v rámci týchto inštitúcií mali v agende len domáce násillie; a zlepšenie prípravy policajtov, ktorí prichádzajú do styku s týmto javom. Policajní experti tiež navrhovali zmeny v *Trestnom zákone*, ku ktorým už medzičasom prišlo (napríklad vyšetrovať prípady domáceho násillia z úradnej moci, upraviť vypočúvanie detí, aby deti netraumatizovalo).

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Nemôžu plniť všetky očakávania obetí ako zabezpečenie útočiska v čase, keď sú nútené odísť z domova, napísanie žiadosti o rozvod a pod., keďže to nie je v ich kompetencii. Chýba podľa nich komplexná interdisciplinárna pomoc. Obete sú tiež často neochotné svoj prípad zverejňovať, obviňujú sa z násillníckeho správania partnera (prežívanie mýtov o domácom násillí). Výrazným negatívom je aj nedostatok krízových centier, azylových domov pre obeť násillia. Obeť je často osamotená, má len slabú podporu svojich príbuzných a okolia. Veľkým nedostatkom je aj zdĺhavosť súdnych konaní pri rozvoze alebo delení majetku. Medzi navrhované opatrenia na zlepšenie situácie obetí patrilo najmä oboznámiť všetky zainteresované profesie s problematikou násillia a psychologickými zvláštnosťami správania sa obete; vytvoriť dostatočný počet krízových zariadení pre obeť; vyčleniť (najmenej) jedného pracovníka či pracovníčku pre domáce násillie v každej inštitúcii, prípadne vytvoriť ucelený systém komplexnej interdisciplinárnej pomoci.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Najväčšie problémy vidia v nedostatku krízových zariadení, v nedostatočnom vymedzení kompetencií a právomocí zainteresovaných, v neexistencii koordinovaného postupu a v neochote učiteľov spolupracovať.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Veľkým problémom je nedostatok ubytovacích možností. Opakované riešenie fyzického násilia cestou polície a priestupkového konania je neúčinné a pre obeť beznádejné. Problémom sú tiež prehnané očakávania zo strany klientiek a klientov a tabuizácia domáceho násilia (najmä na ženách), predovšetkým vo vidieckom prostredí. OSV OÚ pre zlepšenie navrhujú zvýšenie počtu krízových zariadení, uzákonenie povinnosti polície hlásiť každý prípad na okresnom úrade (dnes Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny). Pomohlo by aj vytvorenie pracovných pozícií zaoberajúcich sa len problematikou domáceho násilia, najmä na policii a v zdravotníckych zariadeniach. Nemenej dôležitá je odborná príprava a nácvik zručností sociálnych pracovníkov a pracovníčok pri práci s obetami násilia.

3.4.2.8. Názory na šírenie osvetu a ovplyvňovanie verejnej mienky

Všetky sledované inštitúcie podporili stratégiu prevencie domáceho násilia a zdôraznili potrebu zvyšovať povedomie o závažnosti tohto javu v našej spoločnosti a o potrebe jeho odmietnutia.

Osveta a verejná mienka

Polícia: Odporúča preventívnu činnosť – či už s deťmi, alebo dospelými – formou prednášok alebo prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov, zvyšovanie právneho vedomia občanov, realizovanie prieskumu v sociálne slabších rodinách, keďže z tohto prostredia majú najviac prípadov domáceho násilia. Štát by mal dať jasne najavo, že nebude domáce násilie tolerovať.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Navrhujú detabuizovať domáce násilie ako spoločenský problém väčšieho rozsahu ako si pripúšťame. Je potrebné uznať, že násilie sa vyskytuje vo všetkých spoločenských vrstvách bez ohľadu na národnosť, etnikum, náboženstvo, vzdelanie. Je potrebné využívať masovokomunikačné prostriedky. S prevenciou je potrebné začať už na školách, a najmä pri vzdelávaní tých profesií, ktoré v reálnom živote riešia konkrétne násilné prípady. Osveta pre verejnosť by mala zahŕňať odbúravanie mýtov o násilí a rodových stereotypov, vedieť rozpoznať začiatok násilného správania, vedieť na koho sa obrátiť so žiadosťou o pomoc.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Odporúčali zvrátiť tolerantný a alibistický postoj populácie k násilium, vychovávať k pozitívnym hodnotám, verejne hovoriť o problematike, sprístupniť informácie o pomoci obetiam širokej verejnosti.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Je potrebné verejne hovoriť o problematike a o jej negatívach pre celú spoločnosť. Je tiež potrebné zdôrazňovať, že domáce násilie je netolerovateľné, zvyšovať právne vedomie a citlivosť verejnosti voči prejavom domáceho násilia, oboznamovať s existujúcimi možnosťami riešenia.

3.4.2.9. Zhrnutie poznatkov o skúsenostiach a názoroch zainteresovaných profesií

Analýza expertíz zo štyroch typov inštitúcií ukázala značné rozdiely v ich praktických skúsenostiach. Výrazné rozdiely sa však vyskytovali aj medzi jednotlivými pracoviskami v rámci toho istého typu inštitúcie. Ide o rozdiely v skúsenostiach s domácim násilím, v spôsoboch evidencie a riešenia prípadov, ako aj v úrovni poznatkov o problematike.

Vo viacerých inštitúciách sa vyskytol problém s definíciou domáceho násilia, a to najvypuklejšie u polície, keďže pri svojej činnosti vychádza strikne zo zákona. Údaje sa systematicky, osobitne a komplexne neevidujú ani v jednom type inštitúcií, chýbajú jednotné pravidlá pre evidenciu, ako aj jednotné záznamové hárky. Nedochoádza k výmene informácií ani o evidovaných údajoch, chýba pravidelné vykazovanie, centrálna evidencia na regionálnej a národnej úrovni. Všetky subjekty potvrdili trend nárastu domáceho násilia v ostatných rokoch. Niektorí vidia príčiny v zhoršovaní životných podmienok a ekonomickej situácie rodín, na druhej strane pripúšťajú vplyv vyššej informovanosti a odbúravanie predsudkov a tabu o tomto jave.

Všetci experti a expertky konštatovali absolútnu prevahu žien a detí ako obetí a mužov ako páchatelov násilia. S opačným násilím sa stretávajú iba výnimočne. Každá inštitúcia pracuje s iným druhom domáceho násilia: niektoré iba s ťažším fyzickým (polícia), iné s psychickým násilím, niektoré predovšetkým s násilím páchaným na deťoch, u iných prevažujú dospelé ženy. Niektorí považujú domáce násilie za problém nižších spoločenských vrstiev (polícia), iné za problém vyskytujúci sa v celej spoločnosti (CPPS).

Ako príčiny násilia často uvádzajú najmä nezamestnanosť, alkoholizmus, reprodukciu násilia medzi generáciami, ekonomickú závislosť, ale aj toleranciu násilia spôsobenú prežitkami a stereotypmi, tabuizáciu násilia, nízke právne povedomie obetí, legislatívne nedostatky, podradné postavenie žien v spoločnosti či ekonomickú závislosť žien od mužov v určitých životných fázach. Za najhorší dôsledok považujú reprodukciu násilia, preberanie násilných vzorov, traumatizáciu obetí a vytváranie patologických pozitívnych vzorov.

Riešenie prípadov domáceho násilia je v jednotlivých inštitúciách rozdielne a závisí od ich zamerania. Spoločným znakom všetkých výpovedí bolo volanie po koordinovanom a komplexnom prístupe a po spolupráci všetkých zain-

teresovaných profesií. Reálna úroveň spolupráce sa dost líšila, niekde bola na úrovni zriedkavej a náhodnej výmeny informácií, inde sú zreteľné zárodky koordinovaného postupu.

Návrhov na zlepšenie situácie sa objavilo mnoho. Niektoré sa týkali konkrétnej práce s obetou, iné ovplyvňovania verejnej mienky v duchu detabuizácie domáceho násilia a jeho vnímania ako celospoločenského problému.

Medzi expertnými hodnoteniami chýbali vyjadrenia lekároch a lekárov, ktorí sa nezapojili do výskumu, hoci zdravotnícke zariadenia zohrávajú dôležitú rolu pri identifikácii a ochrane obetí. Podľa reprezentatívneho výskumu o domácom násilí a násilí páchanom na ženách (Bodnárová – Filadelfiová, 2003) u žien zažívajúcich násilie sa niektoré zdravotné problémy vyskytujú štyri- až päťkrát častejšie ako v bežnej populácii. Napriek absencii údajov, ktoré by naznačovali úroveň vnímania a riešenia problematiky personálom zdravotníckych zariadení, realita je zrejme poznamenaná mnohými bariérami poskytovania pomoci obetiam, akými sú nedostatočné uvedomenie si závažnosti tohto problému, resp. jeho bagatelizovanie; pocit, že nie je ich úlohou zasiahnuť (presvedčenie o potrebe údajného zachovania „lekárskeho tajomstva“, neochota zúčastňovať sa súdnych pojednávaní atď.); nedôvera k obeti v prípade, že násilník je prítomný a tvári sa starostlivo alebo milo; nedostatok vedomostí o problematike a možnostiach pomoci; nedostatok času a iné.

Slabú informovanosť profesionálnych pracovníkov o špecifikách problematiky domáceho násilia (najmä na ženách) a možnostiach pomoci sa snažia prekonať niektoré ženské MVO zaoberajúce sa problematikou násilia, napríklad Fenestra, EsFem, AdvoCats for Women, Pro Familia, a to prostredníctvom školení zameraných na konkrétne profesie. Pre nedostatok finančných a ľudských zdrojov sú však tieto snahy obmedzené.

3.4.3. ZÁVERY A NÁVRHY

Pre oblasť (štátnej) podpory a pomoci obetiam domáceho násilia sa dajú špecifikovať dve základné úlohy: 1. aby všetky obeť, kdekoľvek žijú, mali prístup k službám, ktoré potrebujú; 2. aby všetci, ktorí s domácim násilím prichádzajú do styku, museli reagovať a vedeli ako reagovať.

Konkretizácia úloh za oblasť dostupnosti služieb

- Vytvárať rôznorodé a dostupné možnosti ubytovania pre obeť v krízových situáciách
- Rozvíjať a geograficky sprístupniť sociálne, právne i psychologické poradenstvo pre obeť
- Špecifikovať sociálnu pomoc a podporu pre prípady domáceho násilia
- Zaviesť terapeutickú pomoc násilníkom
- Budovať informačné centrá či úrady pomáhajúce obetiam – na lokálnej, regionálnej i národnej úrovni

Konkretizácia úloh za oblasť prístupu profesionálov

- Podporiť rast uvedomenia profesionálov o domácom násilí a násilí páchanom na ženách
- Posilniť vzdelávanie a tréning profesionálov počas štúdia i počas vykonávania praxe
- Vybaviť ich nevyhnutnými zručnosťami, informáciami a prostriedkami
- Zavádzať nástroje na skoré odhalenie a zastavenie domáceho násilia

Slovenská republika má značnú výhodu, že má pomerne široko vybudovanú sieť psychologických služieb (CPPS a OPPP vo väčšine okresov SR). Problémom však je, že nemajú špecializovaných pracovníkov pre domáce násilie. Preto by sa aktivity štátnych orgánov mali sústrediť práve týmto smerom: na dobudovanie siete, profesionálnu prípravu, špecializáciu a pod.

Tréningy a podpora by sa mali týkať všetkých profesií, ktoré s riešením prípadov domáceho násilia prichádzajú do kontaktu – teda policajtov i vyšetrovateľov, sociálnych pracovníkov, lekárov či iných zdravotníckych pracovníkov, vychovávateľov v materských školách, učiteľov, sudcov, psychológov a psychiatrov, ale aj pracovníkov miestnej a regionálnej samosprávy a MVO. Bolo by tiež vhodné uvažovať o posilnení kompetencií a povinností týchto odborníkov z hľadiska vyhľadávania prípadov domáceho násilia priamo v teréne, ako aj o zavedení istých foriem skrývajú násilia.

Malo by sa uvažovať o zriadení systematizovaného miesta pre problematiku domáceho násilia v každej zainteresovanej inštitúcii (polícia, zdravotnícke zariadenia, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny atď.) alebo o vytvorení určitých lokálnych centier, ktoré by poskytovali všestrannú podporu a pomoc obetiam domáceho násilia a zabezpečovali komplexný prístup k obetiam. Malo by ísť o multidisciplinárne tímy zložené z rôznych odborníkov, ale aj s materiálnym a finančným zabezpečením. Niekoľko pokusov o vytvorenie podobných skupín už na Slovensku vzniklo, ale fungujú iba na základe individuálnej angažovanosti rôznych odborníkov.